

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Kerly Piirsalu

ETTEVÕTLUSÕPE GÜMNAASIUMIS ÕPILASTE VAATES

Magistritöö

Juhendaja: PhD Mervi Raudsaar

Tartu 2024

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Ettevõtlusõppe olemus gümnaasiumites	6
1.1. Ettevõtlusõppe roll ja funktsioon	6
1.2. Ettevõtlusõppe õpetamise viisid gümnaasiumis	15
2. Ettevõtlusõppe Eesti gümnaasiumites.....	20
2.1. Uuringu meetodika ja valim	20
2.2. Intervjuude tulemus ja analüüs	24
2.3. Järeldused.....	33
Kokkuvõte.....	40
Viidatud allikad.....	43
Lisad.....	48
LISA A.....	49
Intervjuu küsimused.....	49
LISA B.....	50
Kiri koolidele	50
Summary	51

Sissejuhatus

Ettevõtlusõpe on üks aktuaalsemaid teemasid haridussüsteemis ja ühiskonnas. Ettevõtlusõppe olulisus ei peitu soovis, et igal ühel oleks oma ettevõtte, vaid mõtteviisis, mida see endaga kaasa toob. Oluline on, et inimesed püsiks igas vanuses huvitatuna sellest, mis ühiskonnas toimub ning oleksid valmis panustama seal, kus neid kõige rohkem vajatakse. Nii aidatakse ühiskonda edasi viia ja rakendatakse maksimaalselt enda potentsiaali.

Tihti piiritletakse ettevõtlusõpet ettevõtjaks saamisega, aga tegelikult ei ole rõhk ettevõttega alustamisel, vaid eluks vajalike oskuste omandamisel. Kõik oskused võtab kokku ettevõtluspädevus, mis väljendub näiteks õpilasesinduse töös või mõnes huviringis osalemises. Nii ei ole rõhk üldse ettevõtte loomisel, vaid soovis laiendada enda silmaringi või mõistmises, mida õpilane tulevikus teha tahab (Eisenschmidt, Raudsaar, & Venesaar, 2018).

Kui aga vaadata eraldi ettevõtluspädevust, siis selguvad järgmised pehmed oskused – ettevõtlikkus, kaasamine, juhtimine, vastutuse võtmine, eesmärkidele suunatud, avatud suhtlemine. Kaasamise osas on oluline tõmmata teisi endaga kaasa, esitleda oma ideid ja mõtteid nii, et kõik tahaksid panustada. Kui teised tulevad juhiga kaasa, siis peab juht oskama tiimiga edasi tegutseda ja lahendada probleeme, nägema suuremat pilti ja võtma riske. Kui tema võtab vastutuse oma tegude eest, siis on ka meeskond valmis vastutust võtma. Oluline on seada eesmärgid ning ühiselt nende poole liikuda. Avatud suhtlus võimaldab kõiki eelpool nimetatud oskusi rakendada. (Bonnstetter, 2012) Kuivõrd need on eluks vajalikud oskused ning need ei ole kõigil loomupäraselt olemas, siis tuleb nende arendamisega pidevalt tegeleda.

Eelnevalt välja toodud oskused on küll ettevõtluspõhised, aga kuuluvad siiski üldpädevuste alla ning on olulised ka teistes eluvaldkondades, kus õpilane edaspidi tegutseda soovib. Õunapuu ja Ots (2015) viisid aastatel 2011-2013 läbi üldpädevuste uuringu, milles selgus, et õpilasi, kes suutsid etteantud probleemile palju erinevaid lahendusi pakkuda oli kogu valimis vaid 23%. Enamus õpilasi jäi kas väheste lahenduste või mitmete sarnaste lahenduste juurde. Uuring näitab hästi, et on keeruline olla loov ja lahendada probleeme samal ajal, aga see oskus on väga oluline ning ettevõtlus on hea viis seda õppida.

Ettevõtlusõppe läbija ei ole kohustatud saama ettevõtjaks, aga õpitud oskused tulevad tugevalt kasuks tänasel töömaastikul. Elisa tegevjuht Andrus Hiiepuu (2022) toob välja, et inimesed soovivad järjest enam töötada kodus ning käia kontoris vaid mõnel päeval nädalas. Selline töötamise vorm nõuab töötajalt oskust hoida fookust ning ta peab teadma enda eesmärgi, kuhu mingiks ajaks jõudma peab. Mölder (2021) sõnul hinnatakse täna tööturul vabadust ja oma aja planeerimise võimalust. Kantar Emor (2022) kinnitab oma

rahvusvaheliselt läbi viidud uuringuga ettevõtjate tunnetust, et järjest enam soovitakse kasutada kodukontoris töötamise võimalust, Z-generatsiooni puhul on soovijaid 56% ning mida generatsioon nooremaks, seda rohkem soovijaid on.

Kui ettevõtlus on üks viis, kuidas panustada ühiskonda, siis sellest mõtteviisist tulenevalt otsitakse ka töökohti, mille kaudu saab anda ühiskonnale tagasi, mitte lihtsalt kõrge palga eest ilma suurema eesmärgita tööd teha (Personaliuudised.ee, 2022). Mida varem noor olulisi oskusi omandama hakkab, seda kergem on tal töömaastikul hakkama saada, sest on endas arendanud juba varakult oskusi nagu fookuse hoidmine, eesmärkide seadmine, ajaplaneerimine ja eesmärgi nimel töötamine.

Tänaseks on vähem uuritud, kuidas erinevad ettevõtlusõppe meetodid õpilaste arvates nendele mõjuvad. Rohkem on uuritud, kuidas ettevõtlusõppe mõjub ülikoolis või gümnaasiumi tasandil, milline on õpetajate kvaliteet ettevõtlusõppet andes. On viidud läbi erinevaid uuringuid näiteks Junior Achievementi programmi vilistlaste osas, aga samas ei ole nendes võrreldud ettevõtlusõppe raames läbitud teemasid antud programmi kogemusega.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millise eesmärgiga toimub ettevõtlusõppe Eesti gümnaasiumites õpilaste vaates. Täpsemalt selgitatakse välja, mida on kogenud need õpilased, kes ainult kooli õppekava alusel majandus- või ettevõtlusõppe läbinud ja mida need, kes sellele lisaks õpilasfirma programmi läbinud. Eesmärgi saavutamiseks püstitas autor järgmised uurimisülesanded:

1. anda ülevaade ettevõtlusõppe mudelitest, olemusest ja eesmärkidest gümnaasiumis;
2. selgitada välja, kuidas erinevaid ettevõtlusõppe viise rakendatakse;
3. viia läbi fookusgrupi intervjuud erinevate Eesti gümnaasiumite õpilastega;
4. analüüsida intervjuude tulemusi ja anda soovitus, mida õpilase perspektiivist võiks ettevõtlusõppes paremini teha;
5. teha järeldusi, kuidas õpilase perspektiivist rakendatakse erinevaid ettevõtlusõppe viise Eesti gümnaasiumites.

Töö koosneb kahest osast. Esimene ehk teoreetiline osa jaguneb kaheks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis antakse ülevaade ettevõtlusõppe rollist ehk tuuakse välja selle olulisus õppekavas ja erinevad kompetentsid, mida õppe käigus omandatakse. Teises alapeatükis selgitatakse täpsemalt, kuidas toimub ettevõtlusõppe erinevates gümnaasiumites läbi varasemate uuringute.

Teine ehk empiiriline osa jaguneb kolmeks alapeatükiks, millest esimeses tutvustatakse uuringu meetodit, fookusgrupi intervjuu koostamist ja valimit. Teises alapeatükis analüüsitakse intervjuude käigus saadud tulemusi. Kolmandas tehakse lõplikud

järeldused ning seotakse intervjuude käigus saadud tulemused esimeses peatükis välja toodud teooriaga.

Teaduseriala kood on (CERCS) S270 Pedagoogika ja didaktika.

Märksõnad: ettevõtlusõpe gümnaasiumis, ettevõtluskompetentsid, õpilasfirma, ettevõtlikkus, praktiline õpe

1. Ettevõtlusõppe olemus gümnaasiumites

1.1. Ettevõtlusõppe roll ja funktsioon

Esimeses peatükis kirjeldab autor ettevõtlusõppe olemust gümnaasiumites. Täpsemalt kirjeldatakse esimeses alapeatükis ettevõtlusõppe rolli ning tuuakse välja erinevad ettevõtluskompetentside mudelid. Teises alapeatükis kirjeldatakse lähemalt olukorda gümnaasiumites ehk milliseid meetodeid ettevõtlusõppe õpetamiseks kasutatakse.

Täna kasutusel olev ettevõtluse käsitlus on saanud alguse 1990ndatel. Järjest enam on mõistetud, et see valdkond on komplekssem ning võimaldab arendada nii isikuomadusi kui ka protsessi põhiseid oskusi. Eesti keeles on tihti kasutusel nii sõna ettevõtlus kui ettevõtlikkus, sest inglise keeles kasutusel olev väljend “*entrepreneurship*“ on tõlgitav mõlemat pidi. (Eisenschmidt, Raudsaar & Venesaar, 2018) Tänu mõlemale tõlkele on eesti keeles selgelt võimalik eristada, kas räägitakse ettevõtlusest kui protsessist, mille raames luuakse ettevõtet või räägitakse eluks olulistest oskustest, mis muudavad inimese ettevõtlikuks ja ei nõua ettevõtte kui sellisega tegelemist.

Ettevõtlusõpet defineeritakse laiemalt ja kitsamalt. Laiemas tähenduses luuakse läbi ettevõtluse väärtust ühiskonna heaks ning rõhutakse üldisele ettevõtlikule mõtteviisile, mis ei pea alati väljenduma ettevõtte loomises (Blenker et al, 2012). Laia käsitluse põhjal arendatakse õpilastes ettevõtlikkuse pädevust, mida on võimalik kasutada kõikides valdkondades. (Mets, Raudsaar, Vahejõe, Kaseorg & Vettik-Leemet, 2022) Selline ettevõtlusõpe annab õpilasele palju teadmisi, mida koheselt rakendada ka teistes õppeainetes.

Kitsas tähenduses luuakse õppe raames ettevõtte. Nii jääb õpitu ühe aine põhiseks, sest õpilane omandab lihtsalt teadmised ja oskused, kuidas luua uus ettevõtte, aga ei oska seda rakendada muudes valdkondades. (Mets, Raudsaar, Vahejõe, Kaseorg & Vettik-Leemet, 2022) Kui võrrelda kitsast ja laia lähenemist, siis on mõlemal omad plussid ja miinused, aga kindlasti on noores eas olulisem ettevõtlikkus kui üldine pädevus, mida on võimalik erinevates valdkondades rakendada, sest nii jõutakse ettevõtteni, mida luua soovitakse. Samas kui omandada teadmised ainult ettevõtte loomisest, siis on õpilasel keeruline leida valdkonda, milles ta päriselt hea on, et luua väärtust loov ettevõtte.

Ettevõtlusõppe oluliseks osaks on teadmised, oskused ja hoiakud, mis moodustavad ettevõtluskompetentsi. Läbi ettevõtlusõppe saavad õpilased ettevõtlikumaks ja selle edukaks toimimiseks on vaja süsteemset lähenemist, mida pakuvad kompetentsimudelid (Lilleväli & Täks, 2017). Järgnevalt vaadatakse kolme riigi kompetentsimudeleid, et näha, mida ettevõtlusõppe raames õpilased omandama peaksid.

Inglismaal on ettevõtlusõppe rolliks olla protsessis, mis aitab praktiseerida individuaalseid ja kollektiivseid omadusi ja oskusi, et õpilased oskaksid luua innovatsiooni ning saavutaksid enda täispotentsiaali ja juhiksid enda ettevõtet efektiivselt (Gibb, 2008). Lõppeesmärgiks selle juures on dünaamilisem majandus, kus töökohti ja ettevõtteid luuakse kiiremini, mis omakorda eeldab ettevõtlikumat tööjõudu, kellel on vajalikud oskused ja hoiakud, et juhtida paindlikumat karjääri ning mõista ja juhtida riske ning nende oskuste ja hoiakute arendamine toimub juba koolis läbi ettevõtlusõppe (Davies, 2002). Ühest küljest pannakse rõhku uue väärtuse loomisesse ühiskonna jaoks, aga samas on oluline, et ka üldine tööjõud oleks ettevõtliku mõtteviisiga ehk ei panda ainult rõhku ettevõtete loomisele.

Gümnaasiumis on selle alusel ettevõtlusõppe kolmes osas – kuidas jõuda vajaliku ideeni, kuidas alustada ettevõttega ja kuidas hoida ettevõtet jätkusuutlikuna. Esimeses osas on oluline keskenduda turule ja potentsiaalsetele klientidele ehk õpilane peab oskama analüüsida turu vajadusi, viima läbi turu-uuringuid ja selle põhjal looma esmase idee. Teises osas kirjutatakse valmis toimiv äriplaan, hinnatakse riske ning vajadusel otsitakse investoreid. Kolmandas osas õpitakse ettevõtet juhtima ning katsetatakse erinevaid strateegiaid, kuidas turul edukas olla. (Brown, 2000) Kogu õpe moodustab ettevõtte loomisest täisprotsessi ehk võrdselt keskendutakse nii sellele, kuidas alustada, kui ka sellele, kuidas igapäevaselt tegutseda, et hoida ettevõtet toimivana.

Ameerikas on ettevõtlusõppe aluseks äriplaan, mida õpilane oskaks koostada ning mõistaks selle kõiki osi (Potter, 2008). Sellest tulenevalt on suureks eesmärgiks ettevõtluse vastu huvi tõstmine, iseenda juhiks hakkamine ja kasvule suunatud ettevõtte loomine (Morris, Webb, Singhal & Fu, 2013).

Siin on ettevõtlusõppes välja toodud terve elu kestev õpe, millel on 5 staadiumit – baasteadmised, kompetentsid, loovus, *start-up*, kasv. Esimeses osas mõistavad õpilased, mis on majandus ja kuidas see toimib, lisaks teadmised, kuidas ehitada üles sellises keskkonnas enda karjäär. See osa on edukalt läbitud, kui õpilasel tekib motivatsioon õppimiseks ning teadmised individuaalsetest võimalustest. Teises osas õpitakse mõistma ettevõtet ning seda läbi väikeettevõtte omaniku vaate. See staadium aitab siduda ettevõtlusõpet teiste ainetega, sest näiteks rahavoost saab rääkida ka matemaatika tunnis. Kolmandas osas tehakse läbi

ettevõtte loomise ja töös hoidmise protsess ehk näiteks luuakse õpilasfirma. (Consortium for Entrepreneurship Education, 2004) Oluline on, et õpilane saaks nullist oma ettevõtte luua ja toote või teenuse arenduseni jõuda ja mõista, kuidas kogu eelnevalt õpitut praktikas kasutada.

Järgmised kaks osa tulevad alles siis, kui õpilane on juba lõpetanud kooli ja omandanud töökogemust või spetsialiseerunud ülikoolis mõnele valdkonnale ehk tekib kindel soov luua oma ettevõtte. Viimane rõhubki sellele, et oma alustava *start-up*-iga osaletakse mõnes programmis, mis aitab jätkusuutlikuks kasvule suunatud ettevõtteks areneda.

(Consortium for Entrepreneurship Education, 2004) Kuivõrd siin on rõhk äriplaani, siis aitab ühe asja keskselt kogu protsessi läbitegemine kaasa sellele, et siduda ainetes õpitut ehk õpilasel on lihtsam matemaatikas rahavoogude osa mõista, kui ta saab selle enda loodud ettevõtte põhjal ka kohe praktiliselt läbi teha.

Taanis on ettevõtlusõppes neli dimensiooni, mis moodustavad progressioonimudeli – tegutsemine, loovus, keskkond ja suhtumine (Rasmussen, Moberg & Revsbech, 2015). Mudeli edukaks toimimiseks on oluline, et õpilased saaksid lisaks teoreetilistele teadmistele ka praktiliselt ettevõtlus- ja innovatsiooniprotsessides osaleda (Rasmussen & Nybye, 2013).

Gümnaasiumi lõpuks omandab õpilane oskuse individuaalselt või grupis töötamiseks. Ta suudab võtta vastutuse ning algatada, organiseerida, planeerida ja ellu viia väärtust loovaid projekte. Ta oskab protsessile loovalt läheneda ning kasutab erinevaid meetodeid ja illustratsioone, et jõuda eduka lõpptulemuseni. Õpilane oskab analüüsida keskkonda enda ümber ehk märkab kultuurilisi erinevusi, mõistab turgu, millel enda toote või teenusega tegutseb ja jälgib majanduse seisut ning vastavalt olukorrale realiseerib saadaval olevaid võimalusi. Ta usub enda oskustesse ning oskab toime tulla nii enda kui kaaslaste emotsioonidega, samas aktsepteerib läbikukkumisi ning oskab enda vigadest õppida. (Ministry of Higher Education and Science, 2021; Rasmussen & Nybye, 2013) Taani mudelis on eesmärgiks võetud pehmed oskused ja läbi selle ettevõtluspädevuse omandamine.

Kolme riigi kompetentsimudelid ettevõtluse õpetamiseks on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1

Kolme riigi ettevõtluse kompetentsimudelite võrdlus

Riik	Ettevõtlusõppe tulemus
Inglismaa	Õpilane teab, milline on ettevõtja elu; tema väärtused; miks tahetakse enda juhid olla; kuidas suhelda ja miks see oluline on; näeb probleemides võimalusi; oskus ettevõtet luua; genereerib ideid ja viib neid ellu; võtab vastu otsuseid
Ameerika	Õpilane mõtleb ettevõtlikult; oskab kirjutada äriplaani; mõistab majandust; turundusteadmised; kasutab strateegiaid ideede genereerimiseks; juhib riske; näeb probleemides võimalusi; leiab vahendeid idee elluviimiseks; oskab inimesi juhtida
Taani	Õpilane omandab oskused kujundada enda elu; pühendunud ja vastutustundlikud kodanikud; teadmised ja tahe luua enda ettevõtte ja teistele töökohti; olemasolevate ettevõtete loovuse ja innovatsiooni tõstmine; kultuuriliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult jätkusuutlik kasv ja areng

Allikas: Gibb, 2008; Consortium for Entrepreneurship Education, 2004; Rasmussen, Moberg & Revsbech, 2015

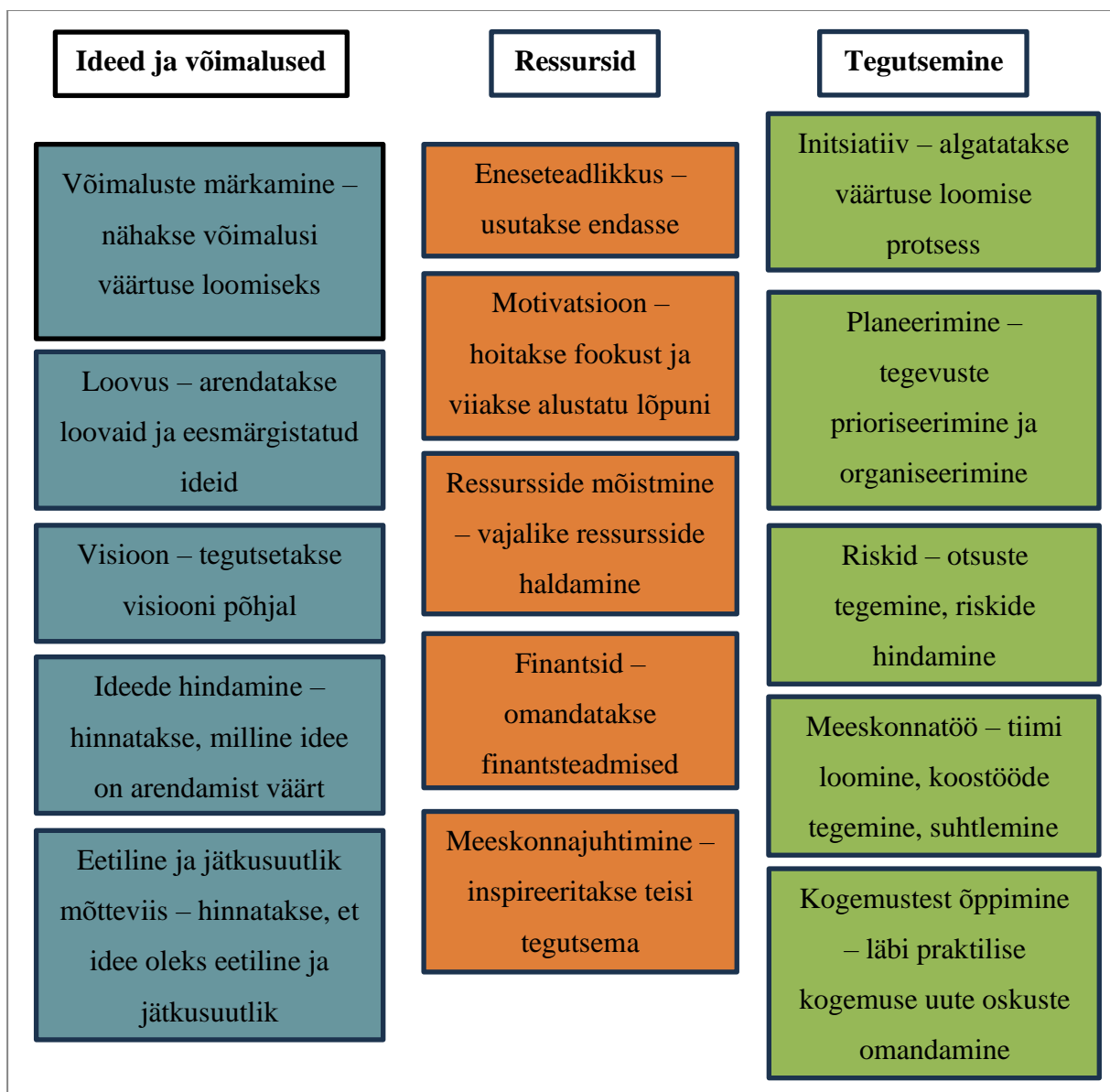
Inglismaa ja Ameerika lähenemised ettevõtlusõppele on küllaltki sarnased. Mõlema puhul on peamiseks eesmärgiks ettevõtte loomine ning üldiselt mõistmine, kuidas ettevõtja elu välja näeb. Olulise punktina tuleb välja probleemides võimaluste nägemine, mis omakorda nõuab loomingulist mõtlemist ja tahet tegutseda. Küll aga erineb siin kahe riigi lähenemine, Ameerikas võetakse kogu õppe aluseks äriplaani, aga Inglismaal on äriplaani üks osa ettevõtlusõppes ning selleni jõutakse siis, kui on olemas idee.

Taani erineb natukene teistest, sest nende puhul on rõhk eeskujulikuks kodanikuks olemisel ehk õpilane mõistab, kuidas tema saab ühiskonna jaoks võimalikult kasulik olla ning läbi selle teadmise, kas loob enda ettevõtte või panustab juba olemasolevasse ettevõttesse. Kui Inglismaa ja Ameerika mudelis pannakse rõhku ettevõtluspädevusele ja läbi selle muude oskuste omandamisele, siis Taani mudelis on rõhk pehmetel oskustel ja neid õpetatakse läbi ettevõtluspädevuste. Kõigi kolme puhul on välja toodud ettevõtlusõppe etappideks jagamine, mis lihtsustab õppeprotsessi ja muudab selle õpilase jaoks lihtsamini mõistetavaks.

Euroopa Komisjoni poolt on loodud ühtseks ettevõtlusekompetentside mõistmiseks Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp) mudel (Bacigalupo, Kampylis, Punie & Van den Brande, 2016). Mudeli eesmärgiks on luua ühtne arusaam ettevõtluspädevustest ehk teadmistest, oskustest ja hoiakustest, mida inimesed vajavad, et tugevdada ettevõtlikku mõtteviisi. Mudel koosneb kolmest suurest kompetentsist, mis omakorda hõlmavad endas 15 alakompetentsi ja need jagunevad veel väiksemateks osadeks ehk lõpuks annab mudel 442

õpiväljundit, mida on võimalik rakendada näiteks õppekavade loomisel formaalses ja mitteformaalses õppes, õppe praktilisemaks muutmisel kui ka ettevõtluspädevuse hindamisel. (Ratiu, Maniu, & Pop, 2023) EntreComp mudel on täpsemalt näha joonisel 1.

Kolm suurt kompetentsi on ideed ja võimalused, ressursid ja tegutsemine. Esimese suure kompetentsi olulisus peitub võimaluste märkamises, loovuses, visiooni loomises, ideede hindamises ja üldiselt eetilisel ning jätkusuutlikul mõtteviisil. Teine kompetents hõlmab endas juhtimise tööriistu ehk eneseteadlikkust, motivatsiooni, ressursside mõistmist, finantstadmisi ja meeskonna tööle panemist. Kolmas suur kompetents toob välja initsiatiivi võtmise, planeerimise, riskidega tegelemise, meeskonnatöö ja kogemustest õppimise oskused. (López-Núñez, Rubio-Valdehita, Armuña & Pérez-Urria, 2022) Need kolm kompetentsi moodustavad ettevõttega alustamise teekonna, kus alguses on oluline leida idee ning seda valideerida, siis mõista, millised ressursid on olemas ja neid efektiivselt kasutada ning lõpuks reaalselt tegutsema asumine ja kogemusest õppimine.

Joonis 1. EntreComp mudel

Allikas: Bacigalupo, Kampylis, Punie & Van den Brande, 2016

Eestis on kompetentsimudeli alusel loodud riiklikul tasemel ettevõtlus- ja karjääriõppe programm Edu ja Tegu, mille eesmärgiks on edendada üldiselt ettevõtlusõpet (Edu ja Tegu, nd). Mudel koosneb neljast suurest kompetentsist, mille alla kuulub 14 alakompetentsi ning üldiseks eesmärgiks on anda edasi teadmiste, oskuste ja veendumuste kombinatsioon, mida on vaja, et edukalt tegutseda ideede elluviimisel ja üldiselt ettevõtluses, tööturul ja igapäevaelus väärtuse loomiseks (Venesaar, Malleus, Arro & Toding, 2021).

Need neli suurt kompetentsi on äriideede elluviimine, enesejuhtimine, väärtust loov mõtlemine ja sotsiaalsete olukordade lahendamine. Esimese suure kompetentsi olulisus

peitub ettevõtlusega alustamises või juba olemasoleva ettevõtte juures uute suundade loomises. Selle juures on oluline otsida ärivõimalusi, mõista keskkonda ja finantskirjaoskust. Teine kompetents on oluline selleks, et ettevõtte üldse õnnestuks ja siin all vaadatakse emotsioonidega toimetulekut, autonoomset motivatsiooni ja arenguuskumust. Väärtust loov mõtlemine on eraldi välja toodud, sest ettevõtlusega tegutsedes on oma sammude läbimõtlemine äärmiselt oluline, selle all peetakse silmas eetilistust ja jätkusuutlikust, probleemilahendusoskust, loovust ja planeerimist. Viimase kompetentsi juures on oluline, et õpilane oleks valmis suhtlema ning koostööd tegema ja selle all omandatakse lähemalt ideede algatamist, suhtlemist ja koostööd. (Venesaar et al., 2018) Edu ja Tegu kompetentsimudelit ei tasu aga kohe kõigis gümnaasiumites rakendada asuda, sest tegu on empiirilisel testimata mudeliga.

Kolme riigi ettevõtluskompetentside ning lisaks EntreComp ja Edu ja Tegu mudelite võrdlus on välja toodud tabelis 2.

Tabel 2

Viie ettevõtluse kompetentsimudelite võrdlus

Riik/organisatsioon	Mudeli eesmärk
Inglismaa/Ameerika/Taani	Õpilane oskab luua oma ettevõtet, mõistab äriplaani ning leiab kõik vajaliku, et oma idee ellu viia. Lisaks on ta omandanud oskused kujundada enda elu ning on üldiselt pühendunud ja vastutustundlik kodanik.
EntreComp	Õpilane omandab teadmised kogu ettevõttega alustamise teekonnast, kus esmalt keskendutakse idee leidmisele ja selle valideerimisele, siis vaadatakse, et oleks olemas vajalikud ressursid ning neid kasutatakse efektiivselt. Lõpuks jõutakse tegutsemiseni ning õpitakse pidevalt sellest, mida kogetakse.
Edu ja Tegu	Õpilane oskab luua oma ettevõtte või arendada olemasolevat ettevõtet edasi. Lisaks pannakse rõhku suhtlemisele, et õpilane saaks hakkama nii individuaalselt kui suudaks ka meeskonda juhtida.

Allikas: Gibb, 2008; Consortium for Entrepreneurship Education, 2004; Rasmussen, Moberg & Revsbech, 2015; Bacigalupo, Kampylis, Punie & Van den Brande, 2016; Venesaar et al., 2018; Ettevõtluspädevuse mudel, n.d

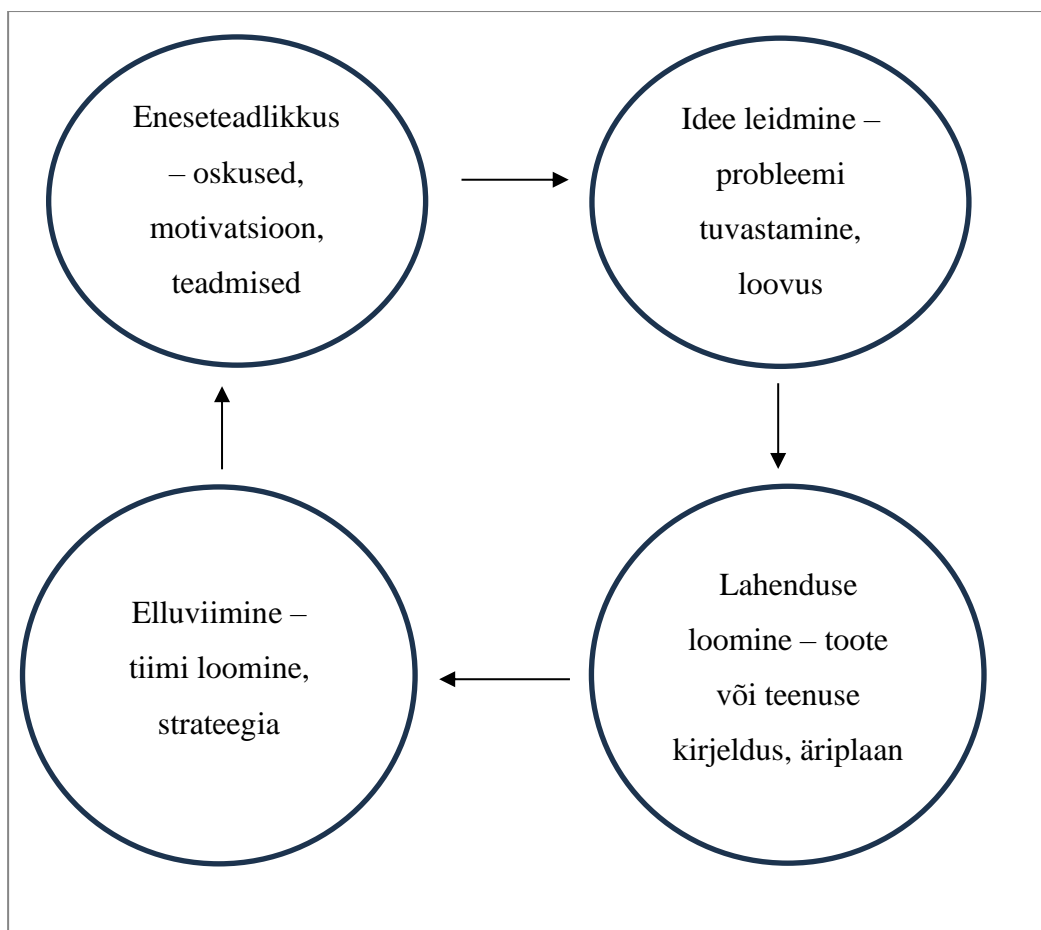
Kui võrrelda Edu ja Tegu mudelit kolme riigi mudeliga, siis sarnaneb see kõige rohkem Inglismaa ja Ameerika mudelitega, sest ka siinse mudeli puhul on oluline äriidee ellu viia ja selle põhjal omandada oskusi, mida üldiselt elus vaja läheb. Kuivõrd Edu ja Tegu

modelis on rõhku pandud väärtuse loomisele ning räägitakse ka eetilisusest ja jätkusuutlikkusest, siis see eristab seda Ameerikast ja ühendab rohkem Taani mudeliga, sest ka seal on oluline eetilisus ja panus ühiskonda läbi väärtuse. EntreComp mudel sarnaneb samuti Inglismaa ja Ameerika omaga, sest keskendub tugevalt ettevõtte loomisele.

Kui võrrelda EntreCompi ning Edu ja Tegu mudelit, siis on näha, et välja toodud pädevused on väga sarnased, aga võivad olla nimetatud erinevalt või on pandud rõhk pädevuse osas natukene teisele asjale. Näiteks äriidee elluviimise juures on Edu ja Tegu mudeli puhul välja toodud ka olemasoleva ettevõtte arendamine, aga EntreCompi mudeli puhul on rõhk uue loomisel, et luua väärtust. EntreComp on kindlasti laialdasem ning läheb iga pädevusega järjest rohkem süvitsi, sest jõutakse suure hulga õpiväljunditeni. Edu ja Tegu mudel on sellega võrreldes konkreetsem. Kõigi kolme riigi ja kahe organisatsiooni mudelid aitavad ettevõtlusõpet kindlateks etappideks jagada läbi suurte pädevuste ja nende alla kogunenud alapädevuste.

Ettevõtlusõppe eesmärk on valmistada ette õpilasi enda ettevõtte loomiseks ja juhtimiseks, see annab oskusi üldiselt elus hakkama saamiseks ning tutvustab õpilastele töömaailma ja loob juurde neid inimesi, kes on valmis erinevaid ideid päriselt ellu viima (Priimägi, 2011; O'Connor, 2013). Ettevõtlusõppe aitab arendada üldist pädevust, mis võimaldab tegutseda erinevates eluvaldkondades (Venesaar et al., 2018). Kõige olulisem on siin ettevõtlikkuse kui üldise hoiaku välja kujunemine, mis väljendub endaga hakkama saamises ning soovis panustada ühiskonna arengusse, võttes ise erinevaid rolle. Koolides on ettevõtlusest kui tööst olulisemaks saanud personaalsete oskuste arendamine, mida on üldisemalt elus vaja. (Paterson, 2009) Järjest enam on oluline, et koolid paneksid rõhku sellele, et ettevõtlusõppe eesmärk ei ole ainult ettevõtte loomine, vaid üldiselt ettevõtluspädevuste omandamine, mis aitavad igas valdkonnas hakkama saada.

Pannes rõhku rohkem ettevõtluspädevuse omandamisele on võimalik seda õpetada läbi ettevõtte loomise protsessi. Oluline on hoida seda protsessi nii realistlikuna kui võimalik, et õpilased saaksid väga praktiliselt läbi teha kogu protsessi, mille raames omandatakse palju oskusi, mis muudavad üldiselt õpilase ettevõtlikumaks. (Mets, Raudsaar, Vahejõe, Kaseorg & Vettik-Leemet, 2022) Protsess on välja toodud joonisel 2.

Joonis 2. Ettevõtluse protsessi kirjeldus

Allikas: Mets, Trabskaja & Raudsaar, 2019

Protsess saab alguse eneseteadlikkusest ehk õpilane mõistab, mis on tema oskused ning motivatsioon ettevõtte loomiseks. Sealt edasi liigutakse idee leidmise faasi, kus pannakse rõhku probleemi tuvastamisele. Järgmise sammuna toimub lahenduse leidmine, mille käigus kirjutatakse lahti ka äriplaan. Protsess lõpeb ettevõtte elluviimisega ehk luuakse tiim ning turule tuleku strateegia. Oluline on välja tuua, et kui elluviimise faasi jõudes ettevõtte ikkagi ei õnnestu, siis on võimalik protsessi uuesti alustada olles eneseteadlikum ning leides uus idee või lahendus, mida ellu viia. (Mets, Raudsaar, Vahejõe, Kaseorg & Vettik-Leemet, 2022) Selle lähemise juures on võimalik ühendada ettevõtte loomine, aga samas laiemalt erinevate pädevuste omandamine kui läbida võimalikult palju samme praktiliselt.

Ettevõtlusõpe aitab muuta õpilasi ettevõtlikumaks, aga selle läbimisel võivad olla erinevad eesmärgid ja oskused, millele rõhku pannakse. Peamiselt on kaks lähenemist, kas

soovitakse, et õpilased looksid rohkem ettevõtteid ja omandaksid selleks teadmised äriplaani ja ettevõtte toimimisest või saaksid neist head kodanikud ja õpiksid selleks enda elu kujundama. Suures pildis ei välista üks eesmärk teist ning kui õpilane muutub läbi ettevõtlusõppe üldiselt ettevõtlikumaks, siis suudab ta leida viisi, kuidas hea kodanikuna panustada ühiskonda nii, et ta saaks sellest ka ise võimalikult palju kasu.

1.2. Ettevõtlusõppe õpetamise viisid gümnaasiumis

Gümnaasium on oluline vaheaste enne ülikooli, mille jooksul õpilane hakkab rohkem mõtlema, mis teda huvitab ja kuhu ta elus jõuda tahab. Seega mängib gümnaasium väga olulist rolli ettevõtluse oskuste ja ettevõtliku mõtteviisi loomises (Porfírio et al., 2022).

Ettevõtluse õpetamiseks on erinevaid viise. Kui seda tehakse läbi vaatepunktide, siis võiks need jaguneda kolmeks. Ettevõtja vaatepunktist õpetades saab õpilane panna ennast erinevate edukate ettevõtjate rolli ning toimub pidev võrdlus. Põhiline küsimus siin on, „kas sul on õiged omadused“. Protsessi vaatepunktist õpetades pannakse rõhku äriplaani kirjutamisele ning selle kaudu mõeldakse kogu ettevõtte tegevus läbi ja see tagab edaspidise edu. Kolmas vaatepunkt õpetamiseks on ettevõtlik mõtteviis. Siin analüüsitakse olemasolevaid ettevõtteid, luuakse uusi ning tehakse simulatsioone, et mõista, miks miski toimub ja alles siis tegutsetakse enda ettevõtte osas. (Neck & Greene, 2010) Läbi vaatepunktide lähenemisel on oluline, et ei jäädaks ühte vaatepunkti kinni, vaid kombineeritakse erinevaid. Nii saavad õpilased parema ülevaate kogu ettevõtlusmaastikust. Samuti arvestab selline lähenemine võimalusega, et iga õpilase teadmiste omandamise viis on erinev ja tõenäosus, et nii saavad kõik õpilased ettevõtluse tunnist mingid teadmised on palju suurem.

Ettevõtluse õpetamisel on võimalik panna rõhk lisaks vaatepunktidele ka kolmele teisele lähenemisele. Nimelt saab seda õpetada läbi ettevõtte loomise, võimaluste loomise või väärtuse loomise (Lackéus, 2020). Esimeses lähenemises on kogu fookus ettevõtte loomisel, mis arendab õpilases eluks vajalikke ettevõtlikkuse oskusi ja ettevõtlikku mõtteviisi. Oluline on see, et fookus ei läheks oskuste omandamisele, vaid püsiks ettevõtte loomise juures. (Neck & Corbett, 2018) Läbi ettevõtte loomise näeb õpilane, kas ettevõtlus kui selline on midagi, mida ta tulevikus samuti teha soovib või mitte ja samas võib ta läbi ettevõtte loomise leida enda jaoks ka uue valdkonna, milles ennast edasi arendada soovib.

Võimaluste loomise lähenemise korral on rõhk personaalsel arengul, et õpilane oskaks märgata võimalusi enda ümber ja neid ka kasutada. Oluline on see, et läbi ettevõtlike tegevuste arendataks õpilases eneseteadlikkust, et ta suudaks minna kaasa muutustega, arendaks ennast pidevalt edasi ning märgates võimalusi asuks tegutsema. (Lackéus, 2020;

Draycott & Rae, 2011) Antud lähenemine on kindlasti oluline osa ka teistest lähenemistest ning aitab täiendada üldist ettevõtlusõpet kui sellele ka väike osa pühendatakse ning ei võeta kogu õppe eesmärgiks.

Kolmandaks lähenemiseks on väärtuse loomine. Siin on oluline uurida sihtrühma, kellele lahendust luuakse ehk kasulikum on valida sihtrühm väljaspool õpilaste klassikaaslasti ja proovida mõista nende probleeme, et luua välja valitud probleemile lahendus. Nii õpitakse ettevõtlust, aga samas pannakse rõhku just väärtusele, mida luuakse kindla sihtgrupi jaoks. (Lackéus, 2016) Nii nagu vaatepunktide puhul, siis ka nende lähenemiste osas on oluline kõiki kolme kombineerida. Valitakse küll üks fookus, aga samas on oluline ka teisi osasid õppes mainida ning nendele tähelepanu pöörata. Näiteks kui fookuses on ettevõtte loomine, siis idee leidmise ajal saab rõhku panna nii võimaluste märkamisele kui ka väärtuse loomisele valitud sihtrühma jaoks.

Kui võrrelda esmalt välja toodud vaatepunkte ja teisena mainitud lähenemisi, siis selgub, et kattuvust on kõige rohkem teise vaatepunkti osas, kus rõhk on protsessil ning see sarnaneb esimese lähenemisega, kus rõhk on ettevõtte loomisel. Esimene vaatepunkt kattub osaliselt teise lähenemisega, kus vaatepunkti osas on rõhk pandud isiksusele ning lähenemise osas on rõhk pandud võimaluste märkamisele ja läbi selle õpilase isiksuse arendamisele.

Läbi vaatepunktide õpetamise on ettevõtlus võetud erinevateks osadeks lahti ehk alguses pannakse rõhku isiksusele, siis äriplaanile ning kolmandaks mõtteviisile. Samas kui lähenemiste osas on enda ettevõtte loomine õppimise käigus kõikide lähenemiste fookuses. Nagu mõlema puhul sai välja toodud, siis on ikkagi oluline kombineerime ja ühe võimalusena saab võtta näiteks esimese lähenemise õppe fookuseks ja sinna juurde tuua erinevates ettevõtte loomise etappides teisi lähenemisi ja vaatepunkte, et iga õpilane omandaks ettevõtlusõppes olulised teadmised.

Portugalis viidi läbi uuring gümnaasiumi õpilaste seas mõistmaks, mis aitab neil jõuda mõtteni, et nad võiksid luua enda ettevõtte. Uuringust selgus, et isegi kui õpilane ei tunne end ettevõtjana, siis ettevõtlusprogrammi läbimisel tekivad väikesed ettevõtluskavatsused. Need õpilased, kes juba programmi läbides on valmis ise raha teenima tugevdavad veelgi seda soovi tänu ettevõtlusõppe läbimisele. Lisaks selgus, et need õpilased, kes olid läbinud mingi ettevõtlusprogrammi olid avatumad mõttele, et luua tulevikus oma ettevõtte. (Porfírio et al., 2022) Seda kinnitab ka Rootsisis läbiviidud Junior Achievement programmi uuring, mille raames selgus, et kui inimene on selle läbinud, siis on tõenäosus, et ta 30ndates või 40ndates enda ettevõtte loob 30% kõrgem (Elert, Andresson & Wennberg, 2015). Belgias läbiviidud uuringust selgus, et ettevõtlusõpe mõjutab õpilase tegutsemisvalmisolekut, loovust ja muudab

suhtumise ettevõtjatesse positiivsemaks (Lepoutre, Van den Berghe, Tilleuil & Crijns, 2010) Uuringud kinnitavad mõtet, et mida praktilisemalt õpilane koolis saab ettevõtluskogemuse seda suurem on tõenäosus, et ta kunagi tulevikus loob oma ettevõtte.

Norra gümnaasiumites korraldatud uuringus selgus, et ettevõtlusõpe, mis on tugevalt seotud pädevuste eesmärkidega õppeainetes ja keskenduvad isiklike omaduste arendamisele aitavad kaasa üldise õppeedukuse paranemisele. Kui aga keskendutakse ainult ettevõtlusele ehk tegeletakse rohkem ettevõtte asutamise ja juhtimise teemadega, siis sellisel meetodil on väga väike mõju üldise õppeedukuse parandamiseks. (Johansen & Schanke, 2014) Antud lähenemise juures on oluline mõista, et kui keskendutakse üldistele pädevustele ja isiklikele omadustele, siis neid oskusi ja teadmisi on õpilasel lihtsam ka muudes õppeainetes koheselt rakendada. Kuivõrd ettevõtlusalased teadmised jäävad tihti valdkonna põhiseks ja ei anna kohest mõju teiste õppeainete osas.

Paço et al. (2013) uuringust selgus, et isegi kui tüdrukud õpivad ettevõtlusele suunatud koolis ning igal kuul loovad enda miniettevõtte, siis nende soov luua tulevikus enda ettevõtte on ikkagi madalam kui poistel, kes õpivad spordikoolis ja kelle õppekavas ei ole eraldi ettevõtlust. Selline tulemus on väga huvitav ja paneb mõtlema, kas tüdrukute koolis tuuakse piisavalt näiteid edukatest nais ettevõtjatest, mis aitaks tõsta enesekindlust, et ka nemad suudavad eduka ettevõtte luua. Võimalik on ka see, et kui nad teevad nii palju väikeseid ettevõtlusprojekte, siis kooli lõpuks mõistetakse, et ettevõtlus ei ole nende jaoks huvitav ja jätkatakse enda karjääri muus valdkonnas.

Uuringu tulemusel on välja selgitatud, et õpilastel on juba enne ettevõtlusõppe läbimist kõrged ettevõtlusomadused näiteks innovaatus, saavutusvajadus ja suhtlemisoskus, aga need ei ole otseselt seotud sooviga alustada enda ettevõtet (Dinis et al., 2013). Need on üldiselt olulised pädevused ja samas olulised ka ettevõtluses ning kui õpilasel on nad juba enne õppima asumist olemas, siis on oluline õpingute käigus antud oskuste edasiarendamine ja seostamine ettevõtlusega.

Hispaania gümnaasistide põhjal on välja selgitatud, et õpilased ei piira ettevõttega alustamist valdkonna järgi, vaid mõistavad, et sõltumata sellest, mida nad edasi õppima lähevad, siis antud valdkonnas ettevõtte loomine on variant, mida kaaluda (Garrido-Yserte, Crecente-Romero & Gallo-Rivera, 2020). Oluline on märkida, et õpilastel, kelle vanemad tegelevad oma ettevõttega, on suurem huvi luua ka ise ettevõtte kui neil, kelle vanemad töötavad teiste heaks (Athayde, 2009). Õpilasel, kelle ema või isa on ettevõtja on hea lähedalt näha, milline ettevõtja elu on ning kui see pakub huvi, siis on ta leidnud endale eeskujut, kelle teekonda saab väga lähedalt näha. Samuti võetakse sellistes peredes lapsed varakult enda

ettevõttesse tööle, mis aitab lisaks kõrvalt jälgimisele ka ettevõtte töös kaasas olla ning paneb kiiresti mõistma, kas laps soovib ka endale sarnast elu või mitte.

Võrreldes erinevate uuringute tulemusi, tuleb välja, et mida praktilisem on õpe, seda tõenäolisem on, et õpilane mõtleb enda ettevõtte loomise peale. Lisaks on see hea viis, kuidas aidata õpilastel enda üldist õppeedukust parandada kui õppeainesse on toodud lisaks ettevõtte loomisele ka isiklikud omadused ja oskused, mida edasi arendatakse. Antud lähenemine ettevõtlusõppele läheb kokku eelnevas peatükis välja toodud ettevõtlusõppe laiemaga mõttega, et õpilane saab selle kaudu arendada üldist ettevõtlikust endas.

Kui aga vaadata, mida tehakse Eesti gümnaasiumites, siis õppekavasse on toodud majandus- ja ettevõtlusõppe ained ning nendele lisaks on õpilastel võimalik läbida erinevaid programme. Gümnaasiumi riiklikus õppekavas (2021) välja toodud, et gümnaasiumi jooksul kujundatakse õpilases välja teiste üldpädevuste hulgas ka ettevõtlikkus pädevus läbi majandus- ja ettevõtlusõppe ainete. Selle all tuuakse välja, et õpilane suudab genereerida ja ellu viia ideid, märgata ja lahendada probleeme, luua plaane ja eesmärke, võtta vastutus enda tegevuste eest, olla loov ja avatud ning teha head tiimitööd.

Õppekava rakendades on koolides lisaks majandus- ja ettevõtlusõppele ettevõtluspädevuse omandamine võimaldatud erinevalt:

- Edu ja Tegu (2016) on ettevõtlus- ja karjääriõppe programm, mis on loonud valmis õppekavad ettevõtlus aine õpetamiseks gümnaasiumis.
- Junior Achievementi peamine tegevus gümnaasiumi õpilaste jaoks on õpilasfirma programmi korraldamine. Antud programmi raames loovad õpilased enda ettevõtte ning teevad aasta jooksul läbi kogu ettevõtte protsessi alustades ideede genereerimisest kuni ettevõtte lõpetamiseni. Edukas näide õpilasfirma programmi integreerimisest on Viljandi Kutseõppekeskus, kus lisaks ettevõtlusaine õpetajatele on ka teiste ainete õpetajad antud programmi koolituse läbinud ja seega saavad õpilased rohkematelt õpetajatelt nõu küsida ja samuti on kaasatud nõuandjatena ka kohalikud ettevõtjad (Junior Achievement, nd).
- Ettevõtlik Kool võimaldab enda loodud metoodika alusel õpetada noortele ettevõtluspädevusi ning kogu programm on loodud kaasaval viisil ehk õpetajad peavad kaasama õpilasi igas etapis, et õppimine toimuks just nii nagu õpilastel sel hetkel vaja on. (Ettevõtlik kool, 7.11.2023).

- Edumus on Eesti start-up, mis võimaldab õpilasel ise valida, millisest ta huvi tunneb ning nende keskkonna kaudu antud teemat õppida. Valikus on ka majandus ja ettevõtlikuse alaseid valikaineid. (Edumus, 7.11.2023).

Programmi Edu ja Tegu 2021 aasta tunnustuskonkursil valiti ettevõtlus- ja karjääriõppe edukaimaks edendajaks Viljandi gümnaasium. Nemad on pannud rõhku sellele, et erinevad valikained oleksid võimalikud praktilised ja annaksid edasi ettevõtlikku mõtte mustrit. Lisaks on nad kaasanud kursuste väljatöötamisse erinevaid partnereid. Sama konkursi raames valiti välja ka aasta ettevõtlik õpetaja. Tema kogemus on Tallinna Reaalkoolis, kus ta on viinud sisse rahatarkuse ja ettevõtluse alusteadmiste omandamise juba esimesest õppeaastast. (PM Haridusportaal, 2021) Mõlemad näited toovad esile seda, kuidas ettevõtluse teadmisi on oluline õpetada juba võimalikult varakult ja samas on oluline mitte piirduda ühe ettevõtluse ainega, vaid luua seoseid erinevate tegevuste vahel, mis toetab just mõtte mustri kujunemist ettevõtlikumaks.

Edukat ettevõtlusõppe integreerimist näitab ka Värskas Gümnaasium, kus enamus õpetajad kasutavad neid meetodeid enda tundides ehk õpilasel tekivad seosed näiteks matemaatikas õpitava ja ettevõtluses rakendatava materjaliga (Junior Achievement, 2020). Teisena tunnustati samas valdkonnas Kehtna Kutsehariduskeskuse õpetajat, kes rõhub praktilisele õppele, ettevõtete külastamisele ja spetsialistide kogemusest õppimisele (PM Haridusportaal, 2021). On täiesti mõistetav, et üks õpetaja ei suuda edasi anda kõiki näiteid, mis ühiskonnas ettevõtluse valdkonnas vajalikud on, aga sellistel puhkudel on hea kui õpilastele võimaldatakse ettevõtete külastamist ning kaasatakse tundidesse erinevaid spetsialiste, kes saavad enda praktilisi kogemusi jagada.

Kõik neli näidet rõhuvad praktilisusele ning tõestavad, et ettevõtlusõppe ei ole lihtsalt üks aine paljudest, vaid oluline on anda edasi seda võimalikult paljudes valdkondades, et õpilasele jääks külge ettevõtlik mõtteviis. Seda kinnitab ka Haridus- ja teadusministeeriumi (2019) ettevõtlusõppe programmijuht, kes ei loe ettevõtlusõppe edukuse hindamisel õpilasfirmade ja tippjuhtide arvu, vaid asetab rõhu õpilase võimele üldiselt elus hakkama saada.

Junior Achievement on loonud lisaks õpilasfirma programmile ka ettevõtlusõppe ülesandekogu, mis hõlmab endas 200 ettevõtlusülesannet (Saar & Vodja, 2013). Hiimäe-Metsar ja teised (2021) viisid läbi uuringu, et mõista, kuidas antud ülesanded lähevad kokku EntreCompi mudeliga ning nende sagedusanalüüsist selgus, et 70,9 protsenti ülesannetest on erinevatele küsimustele vastamine ja ainult 10,8 protsenti on loovülesandeid. Samuti tuli välja, et minimaalselt arendatakse nende ülesannetega motivatsiooni, loovust, riskijulgust ja

ressursside kasutamist. Nii saab öelda, et kuivõrd õpilased, kes õpilasfirma programmi ei läbi, aga saavad lahendada selle põhjal loodud ülesandekogust ülesandeid omandavad teatud määral vajalikke kompetentse, aga samas jäävad teatud olulised pädevused nõrgaks ning see võib saada takistuseks miks ei julgeta tegeleda ettevõtlusega tulevikus.

Ettevõtlusõpe on oluline osa kogu haridusest ning annab õpilastele lisaks ettevõtlusteadmistele võimaluse arendada endas üldiselt eluks vajalikke pädevusi. Varasemate uuringute põhjal on näha, et mida praktilisem on õpe, seda suurema tõenäosusega on õpilane üldiselt ettevõtlik.

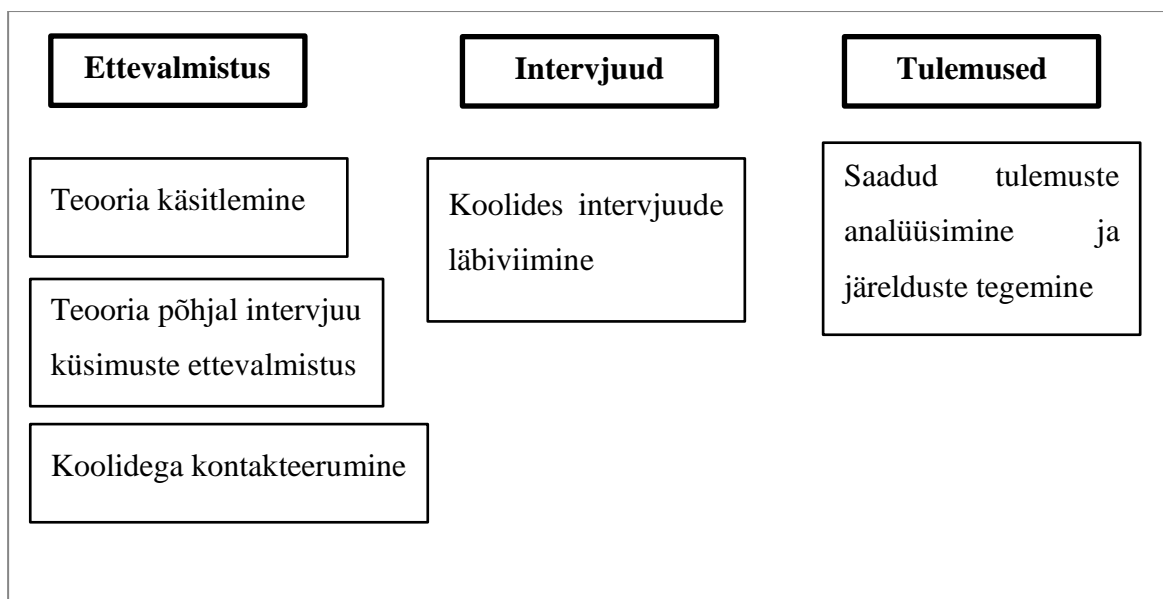
Esimese peatüki kokkuvõtteks saab välja tuua, et ettevõtlusõpet on võimalik õpetada erinevate fookuspunktidega, aga üldiselt omandatakse läbi selle samu oskusi. On oluline, et õpilane saaks ettevõtlikuks just mõtteviisi osas ja samas omandaks teadmised ettevõtte toimimisest. Samuti selgus siit, et praktilisel õppel on suur roll soovitud oskuste omandamisel. Antud juhul on alust edasi uurida, kuidas kogevad õpilased läbitud ettevõtlusõpet ning kuidas on see mõjutanud nende mõtteid edasiõppimise valikute ja karjääri osas.

2. Ettevõtlusõpe Eesti gümnaasiumites

2.1. Uuringu metoodika ja valim

Käesoleva magistritöö empiiriline osa jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis tutvustatakse uuringu metoodikat. Teises alapeatükis kirjeldatakse läbiviidud uuringu valimit, saadud tulemusi, viiakse läbi analüüs ja antakse soovitusel. Kolmandas alapeatükis esitatakse tulemuste põhjal saadud järeldused. Uuring keskendub uuritavate kogemuse ja edasiste otsuste mõistmisele.

Oluline on mõista nii majandus- või ettevõtlusõppe kui ka õpilasfirma programmi läbinud õpilaste kogemust nende enda vaatenurgast, seega viis autor läbi kvalitatiivse uuringu, mis aitab saavutada uuringu eesmärki (Laherand, 2010). Uuringu empiirilised andmed koguti poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuu meetodit kasutades, sest see võimaldab paindlikkust, üksteise vastustest mõtteid saada ja vastavalt olukorrale küsimusi täpsustada. Joonisel 3 on näha empiirilise osa koostamise protsess.

Joonis 3. Empiirilise protsessi tegevuste ülevaade

Allikas: Autori koostatud

Fookusgrupi intervjuu võimaldab minna teemas süvitsi ning võimaldab uuritavatel välja tuua enda kogemus (Laherand, 2010). Intervjuu küsimused on üles ehitatud Õunapuu (2014) fookusgrupi intervjuu järjestuse põhjal ehk alustatakse avaküsimusega, liigutakse sissejuhatavate küsimuste juurde ning sealt edasi siirdeküsimused, võtmeküsimused ja lõpuküsimused. Antud intervjuu küsimused on toodud Lisas A.

Antud töö jaoks viis autor läbi üheksa intervjuud seitsmes koolis, millest seitse olid õpilasfirma tegijatega ning kaks ainult majandusõppe läbijatega. Koolide valimisel lähtuti sellest, et koolis toimuks majandus- või ettevõtlusõppe ning lisaks õppele läbitakse ka Junior Achievementi (JA) õpilasfirma programmi. Õpilastele oli võimalik läheneda läbi õppejuhi, kes edastas info ning viis autori kokku huvitatud õpilastega ja vastavalt võimalusele viidi intervjuud läbi, kas koolis või videokõne teel.

Valim oli loodud etteavatsetult (Õunapuu, 2014) ehk töö autor lähenes esmalt Tallinna koolidele ning hiljem lisandusid valimisse ka Harjumaa koolid, sest saadud andmete hulk ei olnud veel piisav järelduste tegemiseks. Esmalt kontakteeruti koolidega, kus autoril oli olnud varasem kokkupuude, et mõista, kuidas on koolidele kõige parem läheneda, kas meilide või kõnede kaudu. Kui esimestest koolidest olid vastused olemas, siis läheneti juhuvalimi alusel ehk autor kirjutas järjest kõigile Tallinna ja Harjumaa koolidele. Kiri, millega koolidele läheneti on toodud Lisas B.

Intervjuud viidi läbi järgmistes koolides: Pirita Majandusgümnaasium 12. klass (4 õpilast), Tallinna 21. Kool 12. klass (5 õpilast), Tallinna Nõmme Gümnaasium 12. klass (5 õpilast), Tallinna Saksa Gümnaasium 11. ja 12. klass (kokku 7 õpilast), Kiili gümnaasium 11. klass (5 õpilast), Kuusalu Keskkool 11. klass (6 õpilast) ja Saku Gümnaasium 11. ja 12. klass (kokku 3 õpilast). Peamised andmed nende koolide kohta on toodud välja tabelis 3. Intervjueeritud koolidest kõigis läbiti majandusõpe 10. klassis ning õpilasfirma programm 11. klassis.

Tabel 3

Valimi põhilised andmed

Kool	Mis klassis läbiti majandusõpe	Mis klassis läbiti õpilasfirma programm	Kuidas toimus majandusõpe
Pirita Majandusgümnaasium	10. klassis	11. klassis	Terve õppeaasta 1x nädalas 2 tundi järjest
Tallinna 21. Kool	10. klassis	11. klassis	Terve õppeaasta 1x nädalas 2 tundi järjest
Tallinna Nõmme Gümnaasium	10. klassis	11. klassis	Terve õppeaasta 1x nädalas 2 tundi järjest
Tallinna Saksa Gümnaasium	10. klassis	11. klassis	Terve õppeaasta 1x nädalas 2 tundi järjest
Kiili gümnaasium	10. klassis	11. klassis	Pool õppeaastat rahandus 1x nädalas 2 tundi järjest ja pool õppeaastat majandus 1x nädalas 2 tundi järjest
Kuusalu Keskkool	10. klassis	11. klassis	Terve õppeaasta 1x nädalas 2 tundi järjest
Saku Gümnaasium	10. klassis	11. klassis	Pool õppeaastat 1x nädalas 2 tundi järjest

Allikas: Koostatud autori poolt fookusgrupi intervjuude põhjal

Oli üks erand, kus õpilased olid teinud õpilasfirmat esimest korda 10. klassis ja teist korda 12. klassis. Majandusõpe ise toimus peamiselt üks kord nädalas läbi terve õppeaasta, aga näiteks ühes koolis oli eraldatud rahandusõpe, mis tähendas, et pool aastat oli rahandusõpet ja teine pool aasta majandust. Kool, kus on eraldi majandussuund on majandusõpe jagatud mitmeks väiksemaks osaks ning läbitakse majandust kõik kolm gümnaasiumi klassi.

Intervjuude läbiviimise vormina eelistas enamik õpilasi koolitundide aega ehk vestlus toimus koolis, aga oli ka neid, kes soovisid õhtusel ajal vestelda ning sellisel juhul toimus see videokõne vahendusel. Vestluste vormid jaotusid järgmiselt: viie õpilaste grupiga toimus

koolis silmast silma kohtumine ning nelja õpilaste grupiga videokõne vahendusel (Google Meets).

Enne intervjuu läbiviimist informeeris autor õpilasi uuringu olemusest ja teemadest, mida käsitletakse, et nad oleksid valmis sellest rääkima. Intervjuud kestsid keskmiselt 30 minutit kuni tund aega ning neid teostati perioodil 20. märts-18. aprill 2024. Intervjuude ajakava selgus jooksvalt, sest autor pidi arvestama iga kooli vastamisajaga ning seega toimusid intervjuud erinevatel päevadel ja kellaaegadel.

Intervjuud koosnesid peamiselt kolmest osast:

- õpilaste taust;
- arutelu ettevõtluskompetentside omandamisest;
- õpilaste enda kogemus ning arengu ideed.

Vastavalt õpilaste kogemusele ja seisukohtadele küsis autor intervjuu jooksul lisaküsimusi või muutis küsimuste järjekorda. Kuna intervjuud salvestati, siis peale salvestust toimus transkribeerimine, milleks kasutati Tekstiks tarkvara abi (Olev & Alumäe, 2022). Transkribeeritud teksti tuli kokku 51 lehekülge.

Peale transkribeerimist toimus kodeerimine ja analüüs kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodiga. Autor valis selle meetodi, sest see aitab analüüsida sisu ning võrrelda väga konkreetset erinevaid vastuseid, et leida sarnasusi ja erinevusi ning lihtsustab ühise joone leidmist, et lugejal oleks hea mõista, kelle mõtet parasjagu kirjeldatakse (Graneheim, Lindgren & Lundman, 2017).

Analüüsiprotsessi alustades luges autor esmalt kõikide intervjuude transkriptsioonid põhjalikult läbi. Peale seda alustati tekstide kodeerimist MAXQDA programmiga. Kodeerimisel kasutas autor induktiivset kodeerimist, sest see aitab põhjalikumalt teksti lahti seletada ning tähendusi dekodeerida (Kalmus, Masso & Linno, 2015). Antud kodeerimise meetodi järgi saab minna iga lugemisega koodidega järjest üldisemaks. Ehk esmalt luges autor transkriptsioone ning andis enamus lausetele koodid. Sealt hakkasid välja paistma peamised teemad, mis järjest kõikides intervjuudes kordusid.

Nii said paika suured kategooriad, milleks olid: õpilasfirma idee leidmine, tiimitöö, ajaplaneerimine, probleemide lahendamine, äriplaani loomine, rahatarkus, tulevikuplaanid, teoreetilised teadmised praktikas, õpilaste soovitusel õpilasfirma programmi ja majandusõppe parendusteks. Suurte kategooriate alla hakkas autor koondama alakategooriate koodid ning liigitas lõpuks suured kategooriad intervjuu küsimuste järgi paremini kokku, et

tekiksid kolm peamist kategooriat nagu oli ka intervjuu kolmeks jaotatud ehk ettevõtlusõppe kokkuvõtte, omandatud ettevõtluskompetentsid ja soovitused parendusteks.

Selles töös kasutatakse koos nii majandus- kui ettevõtlusõppe mõistet, sest erinevates koolides kasutatakse sama sisu edasi andmiseks mõlemat nimetust. Olukord on saanud alguse 2014.-2020. aasta kasvustrategia loomisega, kus toodi välja, et majandusõppest tuleb eraldi välja tuua ettevõtlusõpe, mis hõlmab endas uuemaid õpetamise meetodeid (Arro et al, 2018). Kindlasti on oluliseks saanud eraldamise juures ka varasemalt välja toodud ettevõtluse kompetentsimudelid, mis järjest enam kasutavad just sõna ettevõtlusõpe ja mitte majandusõpe.

Selle ümber valitseb veel ka täna segadus, et mis tegelikult õppe õige nimetus on, sest ühes koolis mõistsid õpilased kui küsiti neilt majandusõppe kohta ja samas teises koolis said õpilased aru sellest kui räägiti ettevõtlusõppest. Nii otsustas autor ka siin töös mõlemad nimetused sisse jätta, et oleks kõigile mõistetav, mis õppest täpsemalt räägitakse.

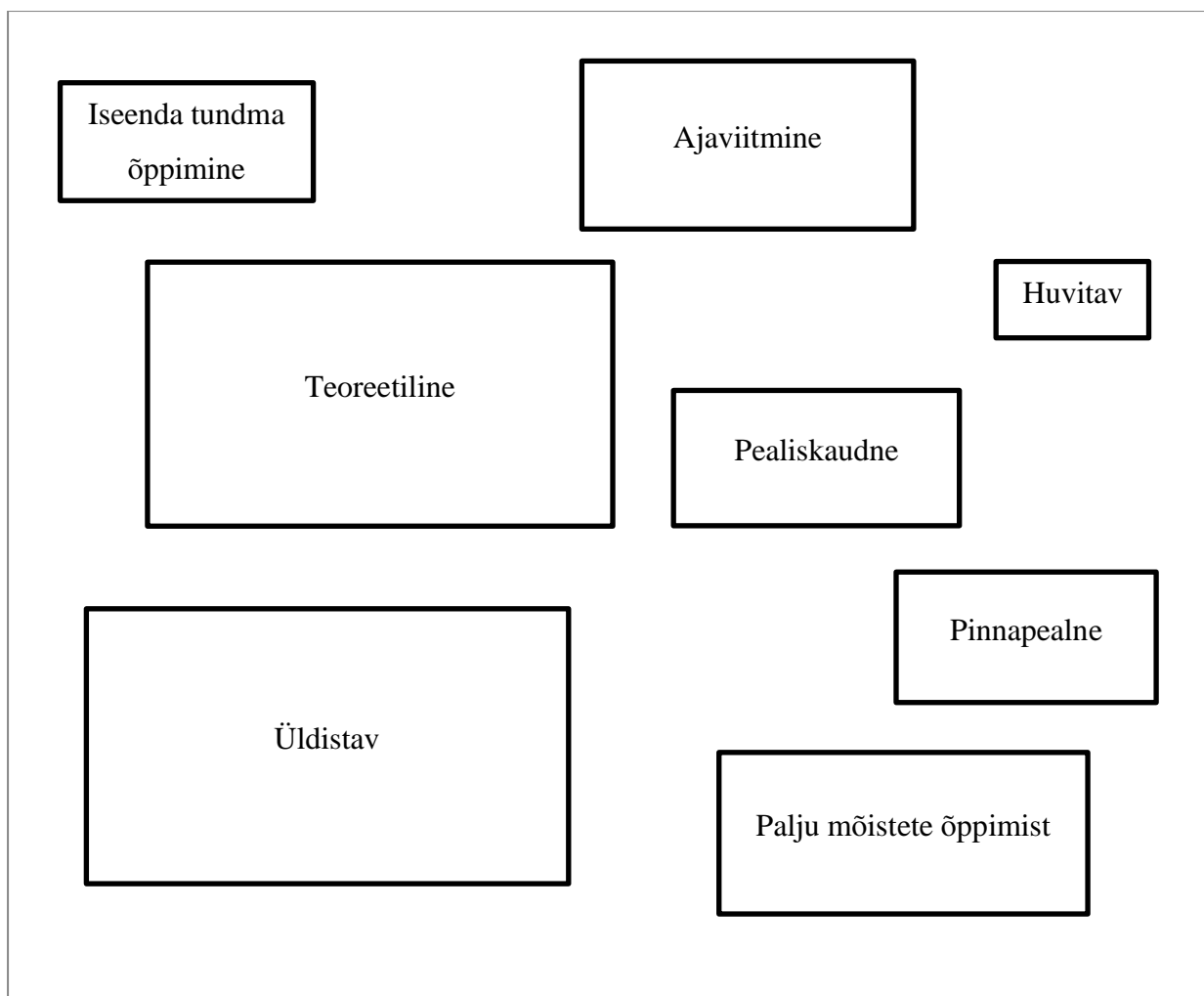
2.2. Intervjuude tulemus ja analüüs

Selle peatüki eesmärk on süveneda õpilaste kogemustesse ja õppimistesse nii õpilasfirma tegemise kui majandusõppe läbimise osas. Intervjuude analüüsi põhjal selgitab autor, milline on õpilaste kogemus ühe ja teise õppe läbimise puhul. Lisaks toob autor välja soovitusel, mida mõlema õppe puhul paremaks muuta, et õpilased sellest veelgi rohkem kasu saaksid.

Koolides, kus ei ole majandus kallakut on majandustund, kas üks kord nädalas terve aasta või viiakse kursus läbi poole aasta jooksul. Majandussuunaga koolides toimub baas õpe sarnaselt, aga lisaks toimuvad majanduse erinevatele osadele keskenduvad kursused.

Kokkuvõtvalt töid majandusõppe osas õpilased selgelt välja, et see oli pinnapealne, teoreetiline ja kuiv. Õpilastel ei olnud väga hästi meeles, mida tundides tehti, aga enim suudeti gruppides meenutada, et räägiti laenudest ning kuidas jälgida intressi, euribori ja mis võimalusi pankade poolt pakutakse. Lisaks toodi välja äriplaani tegemist ning ettevõtte loomisele keskendumist, mis oli enamuste puhul ainuke praktiline tegevus, mida läbi kursuse tehti ning kõik muud teemad läbiti teoreetiliselt slaididelt infot lugedes ning vihikusse kirjutades. Joonisel 4 on täpsemalt välja toodud, milliseid sõnu õpilased majandusõppe üldiseks kirjeldamiseks kasutasid, mida suurem on kast sõna ümber, seda rohkem toodi seda välja.

Õ7: “ Koolis olnud majandus oli igav ja tuli pähe tuupida asju, et läbi saada. Igast asjast räägiti natukene, aga mitte väga põhjalikult ehk andis pinnapealse teadmise “

Joonis 4. Majandusõppe läbinute sõnapilv

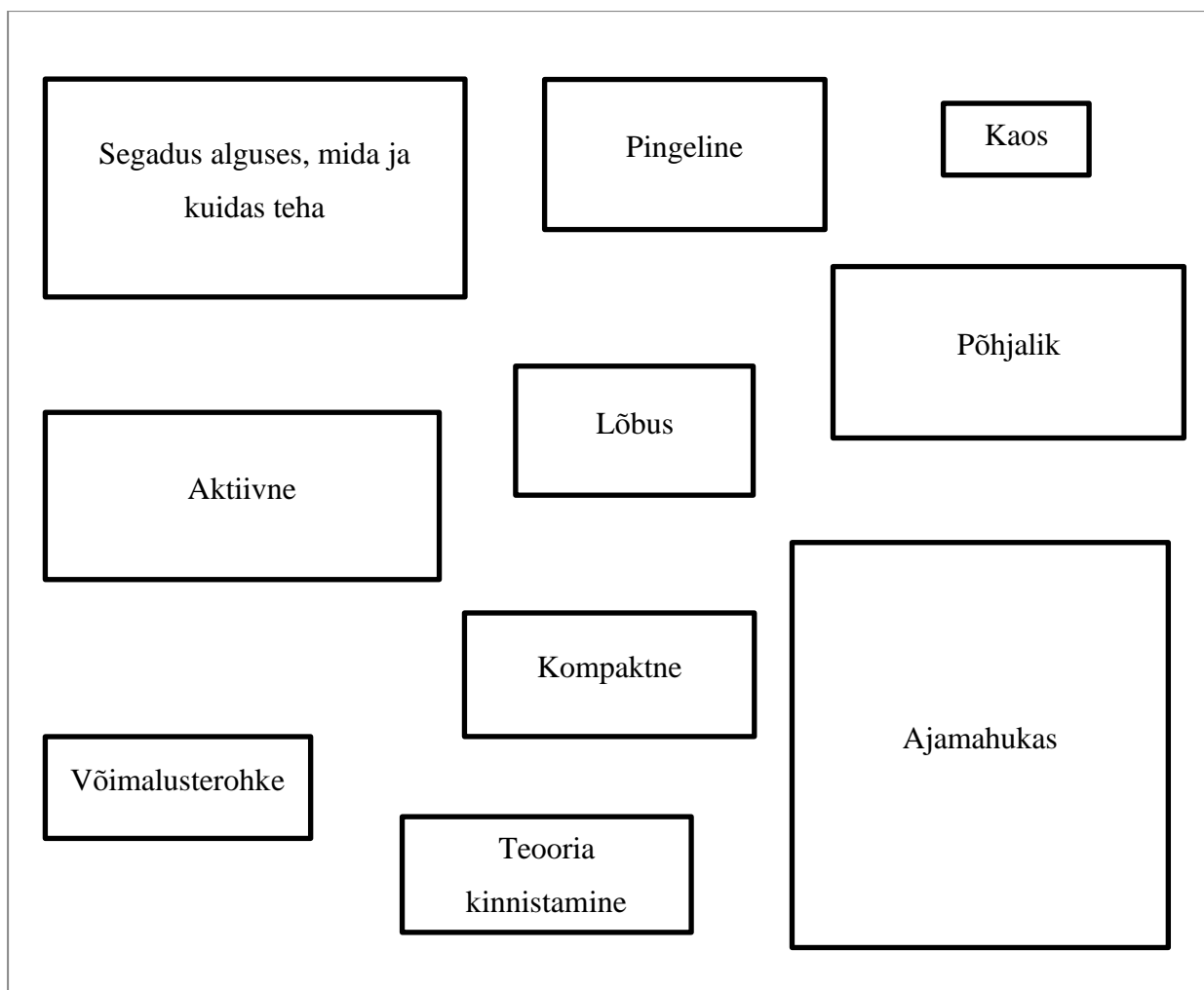
Allikas: Koostatud autori poolt fookusgrupi intervjuude põhjal

Kui õpilane oli läbinud lisaks õpilasfirma programmi, siis nad tundsid, et praktiline tegevus aitas paremini mõista majanduses õpitut ning muutis kogu protsessi tervikuks. Kõige tugevamalt mõjutas praktikat see, et kõike tuli teha grupina. Kui majandustunnis läbiti ülesandeid rohkem üksi, siis õpilasfirma programmi läbides tuli kogu protsessi teha grupis.

Õ4: “Majandustunnis loodud äriplaani sai üksi teha ja see oli teoreetiline ehk sa ei pea seda päriselt teostama, siis õpilasfirmat tehes sa pead arvestama palju rohkem lisaks teiste liikmete arvamusega ja sa pead arvestama ka sellega, kas see on reaalselt tehtav.”

Õpilasfirma puhul tõid õpilased välja klientidega suhtlemise ja esitlemise, mida majandustunnis on väga raske õppida, aga reaalsuses läksid need oskused iga kogemusega paremaks ning õpiti praktika pealt palju paremini, kuidas kliendile läheneda ja enda ettevõtet esitleda. Kui autor uuris õpilastelt ühte sõna, mis kirjeldaks kogu protsessi, siis selleks oli

ajamahukas. Mitte ükski õpilane ei uskunud enne õpilasfirmaga alustamist kui palju iga tegevus realselt aega võtab. Joonisel 4 on täpsemalt välja toodud, milliseid sõnu õpilased programmi üldiseks kirjeldamiseks kasutasid, mida suurem on kast sõna ümber, seda rohkem toodi seda välja.

Joonis 5. JA õpilasfirma programmi läbinute sõnapilv

Allikas: Koostatud autori poolt fookusgrupi intervjuude põhjal

Joonisel 5 välja toodud sõna võimalusterohke väljendus õpilaste jaoks erinevates lisa võimalustes, mida Junior Achievement pakkus. Programmi jooksul on õpilastel võimalik osaleda enda ettevõttega laatadel ja tutvustada enda toodet klientidele, aga lisaks sellele on võimalik osaleda erinevatel võistlustel ning kohtuda paljude teiste õpilaste või tegutsevate ettevõtjatega ehk laiendada enda tutvusringkonda just ettevõtluse valdkonnas. Õpilased

tundsids, et need võistlused ja suhtlemisvõimalused on midagi sellist, mida nad ilma õpilasfirmata kogunud ei oleks ja need andsid erinevaid olulisi oskusi edaspidiseks.

Tänane majandusõpe on õpilaste kirjelduse järgi üles ehitatud äriplaani põhiselt ja lisaks erinevate mõistete õppimisele. Kui autor küsis, mida tundides tehti, siis õpilastel oli seda keeruline meenutada, aga lõpuks jõuti alati selleni, et loodi äriplaani, kas üksi või grupis. Täpsemalt tuli välja mõelda toode või teenus, panna paika sihtgrupp, kujundada hind ning loodut esitleda. Selles osas tunti enim puudust analüüsist, et kas see mis loodi oli mõistlik ning kuidas seda edaspidi paremini teha.

Õpilased tundsid, et nad mõistavad äriplaani loomist paremini ning kui peaksid täna ettevõtet tegema, siis neil oleks ettekujutus, mis äriplaani on ja kust alustada. Küll aga olid õpilasfirma tegijad äriplaani osas tunduvalt enesekindlamad, sest nemad tegid lisaks majandustunnile ka õpilasfirma programmi raames äriplaani ja siis juba päris toote või teenuse pealt, mis andis kogu protsessist veelgi parema tunnetuse. Majandusetundide osas toodi välja ka enda kui ettevõtja ning isiku mõistmist ehk mõtestati läbi enda isiksuseomadusi. Selline ülesanne andis õpilaste arvates hea ülevaate, kuidas nad ennast näevad ning õpilasfirma tegijatel aitas hiljem rolle paremini jaotada.

Õ10: "Kõige paremini aitas legomehike, kus sa pidid kirjeldama end nagu inimesena, me pidime ütlema, milline sa iseloomult oled."

Üks keerulisemaid osi nii majanduses kui õpilasfirma loomise protsessis on toote või teenuse idee leidmine, mille põhjal, kas äriplaani või realselt tegevust looma hakata. Üks õpilane tõi väga hea näite, kuidas põhikoolis lastakse õpilastel näiteks kunsti tunnis olla väga loovad ning joonistada ükskõik, mis pähe tuleb, aga mida rohkem gümnaasiumi poole, seda enam piire tegevustele seatakse ning loovaid ülesandeid on vähe. See tuli selgelt välja ka idee leidmise juures, sest lihtsalt ei osata loovalt mõelda ning enamus jõuab sarnaste ideede juurde ehk näiteks hakatakse looma äriplaani küünaldele.

Õ30: "Paljudele on hästi raske ideede genereerimine. Seda võiks koolis rohkem harjutada. Ma tunnen, et meid sunnitakse, eriti gümnaasiumis, kasti sees mõtlema. Kui põhikoolis veel oli kunstitund selline, et joonista, mida tahad ja mõtle hästi loovalt, siis gümnaasiumis selliseid võimalusi ei ole."

Enamus õpilasfirma programmi läbinuid tõi välja, et omandasid ajaplaneerimise, tiimitöö, suhtlemise ja probleemide lahendamise oskused. Ajaplaneerimine tuli suuresti sellest, et kogu programm on mahukam kui alguses tundub ning paljusid asju tehakse tiimiga koos, mis tähendab kõigi vabade aegadega arvestamist ning toodi välja, et see on palju keerulisem kui ühe koolitöö tegemise jaoks ühise aja leidmine. Enne õpilasfirma tegemist ei

mõeldud ajaplaneerimisele, aga tänu sellele kogemusele mõisteti iga 15 minuti olulisust ning ei lastud asjades koguneda, vaid tehti ülesanded esimesel võimalusel ära. Antud distsipliin on säilinud ka peale õpilasfirma tegemist.

Tiimitöö arenes tänu sellele, et nii pikki projekte, mida samade inimestega koos teha tihti muudes kooliprogrammides ei ole ning see andis võimaluse päriselt mõista, kuidas üksteist motiveerida ühise eesmärgi nimel pingutama. Veel toodi välja, et mõtteviis muutus ka selles osas kui ühel liikmel parasjagu midagi juhtus ja ta ei saanud kohe nii palju õpilasfirma tegemisse panustada, siis toetati seda liiget ja aidati tegevustega järjele saada, sest ühe inimese mure ei olnud ainult tema mure, vaid muutub kogu tiimi mureks.

Õpilased näevad tänu pikaajalisele tiimitööle, et nad saavad tegevustega hakkama ja julgevad peale seda algata ise ka muude ideede ellu viimist ning arutatakse ühiselt läbi erinevaid ideid, mida teha. Lisaks julgetakse aruteludes kaasa rääkida ja enda arvamust väljendada, sest nähakse, et iga arvamus otsuse tegemisel loeb.

Õ12: “Ma sain juhtimisoskuse, et ma olen nüüd enesekindlam. Ma oskan ennast kehtestada rohkem ja ma ei looda nii palju inimeste peale, vaid ma lihtsalt ütlen, et tehke see ära ja kui ei tee ära, siis on probleem, et ma oskan ennast rohkem kehtestada.”

Suhtlemisoskus arenes läbi mitme tegevuse. Paljud töid välja klientidega suhtlemist ning läbi selle julguse kasvamist. Kõige parem näide oli laatadel osalemise võrdlus ehk esimestel laatadel ei julgetud kohe kliendi juurde astuda, et neile enda toodet tutvustada, aga mõisteti, et sellise suhtumisega müüki ei ole võimalik teha. Iga järgnev laat läksid õpilased julgemaks ning lõpuks olid alati enda boksidest või laudade juurest väljas ning julgeti palju rohkematele klientidele läheneda kui alguses. Tänu laatadele ja võistlustele arenes ka esinemisoskus ehk õpilased tundsid, kuidas nad oskavad sõnastada enda toodet või teenust järjest paremini ning iga esitlusele saadud tagasiside andis infot, millele edaspidi rõhku panna ning mida välja jätta.

Lisaks toodi välja helistamist. Kui oli vaja võõrale inimesele helistada, siis eelistati kirja kirjutamist ning oodati vastuseid. Nähes, et see tulemust ei toonud haarati järjest julgemalt ise telefon, et saada näiteks enda toote jaoks olulist infot. Õpilased ütlesid julgelt välja, et täna ei ole enam mingi probleem haarata telefon ja helistada, et kiiresti küsimustele vastused saada.

Probleemide lahendamise osas jäi kõige rohkem kõlama järgmine mõte: “Ma ei jookse enam probleemide eest ära, vaid mõistan, et sellega tuleb tegeleda, me tegeleme sellega lõpuni ja siis läheme edasi.” See läheb kokku ajaplaneerimise all välja tooduga, et kui enne lasti asjadel kuhjuda, siis ühiselt tegutsedes ja tahtes edukalt õpilasfirmaga lõpule jõuda

ei saa ükski asi jääda lihtsalt õhku, vaid sellega tuleb tegeleda ja iga probleem selgeks rääkida.

Kui võtta Patersoni (2009) põhjalt, et koolides on järjest olulisem personaalsete oskuste arendamine, mida on üldiselt elus vaja ning vaadata neid oskuseid, mida järjest nimetati, siis saab välja tuua, et õpilased ei õpi neid otseselt koolist, vaid tehes praktilisi asju nagu õpilasfirma programmi läbimine. Mitte ükski õpilane ei toonud välja, et ettevõtlusõpet läbides oleksid nad omandanud selliseid oskuseid või saanud läbi õppe ettevõtlikumaks. Täna tuntakse, et ettevõtlusõpe on lihtsalt üks tund teiste seas, aga see ei anna edasi nii tugevalt üldiseid pädevusi, vaid keskendub ärilisele poolele, mis tihti piirdub äriplaani ja mõistete õppimisega.

Õpilasfirmat teinud õpilased tundsid, et antud kogemus andis neile nii teadmisi ettevõtte toimimisest kui ka sellega alustamisest ja samas ka üldiselt eluks kasulikke oskusi. Selle küsimuse juures tõid õpilased tihti välja konkreetseid oskusi, mida õppisid enda toote tegemisel spetsiifilisemalt. Näiteks kui tehti AI programmiga maale, siis õpiti seda tehnoloogiat põhjalikult kasutama. Samas kui toode nõudis õmblemist, siis mitmed õpilased, kes ei olnud kunagi õmmelnud said selle oskuse selgeks.

Ehk lisaks eelpool mainitud pehmetele oskustele omandatakse toote spetsiifiliselt ka väga praktilisi oskusi, mida hiljem elus kasutada. Lisaks mõisteti kui keeruline on tegelikult ettevõtte loomine ja kui palju aega kogu ettevõtte võtab, et ei saa seda jätta lihtsalt unarusse, vaid tulebki igapäevaselt asjadega tegeleda.

Õ21: "Pidin toote loomise jaoks õppima selgeks arvutiprogrammiga joonestamise. Alguses oli keeruline, aga nüüdseks meeldib juba väga seda teha. Kaalun seda ühe valikuna, mida edasi õppima minna."

Kui rääkida õpilastega, mida nad soovivad enne ja peale gümnaasiumi teha, siis enamus toob välja, et nad ei teadnud, mida teha enne õpilasfirma või majandusõppe läbimist ja ei tea ka pärast seda. Samuti olid kõikide intervjueeritud õpilaste peale ainult kaks õpilast, kes soovivad rakenduslikku majandust õppima minna ja nemad ei olnud teinud õpilasfirmat.

Kõik teised õpilased tundsid, et ettevõtet saab teha ilma ettevõtlust või majandust õppimata. Oli õpilasi, kes teadsid juba enne gümnaasiumisse minekut, et soovivad õppida, kas füüsikat, keemiat, matemaatikat või IT-d ning see mõte oli tänaseni veel põhiline soov, mida edasi õppima minna. Kõik õpilased, ka need, kes ei teadnud otseselt, mida nad soovivad nüüd peale gümnaasiumi teha tõid ikkagi välja soovi minna ülikooli ja omandada vähemalt bakalaureuse haridus.

Õpilasfirma programmi läbinutel tuleb selgelt välja erisus, et nad on valmis uut ettevõtet alustama kui neil tekib hea idee või ühel juhul toodi välja ka rahasutse olemasolu. Nemad oleksid valmis jätkama ka eelmisel aastal tehtud õpilasfirmaga, aga kuna ei ole suudetud rahastust leida, siis hetkel jätkatud ei ole. Õpilasfirma kogemuse pealt tuuakse välja ka ajalist panust ehk ollakse kogemuse pealt teadlikud kui palju aega peab oma ettevõttesse panema ning seega ollakse valmis ettevõtet just siis tegema kui on väga hea idee olemas, aga niisama täna keegi õpilastest ideed ei otsi, et tahaks lihtsalt veel ühte ettevõtet tegema hakata.

Majandusõppe läbinutel tuleb selgemalt välja soov teha ettevõtet just kogemuse jaoks, et mõista, kuidas teoorias kuulnud praktikas kasutada saaks. Soolises võrdluses tuli välja, et rohkematel poistel on juba varasemast soov luua oma ettevõtte, et ei peaks kellegi teise jaoks töötama kui tüdrukutel. Samas tüdrukute puhul on soov ettevõtte loomiseks tekkinud läbi õpilasfirma kogemuse ehk on saanud kindlus, et nad suudavad ettevõtte ära teha.

Õ18: "Teeks küll täna ettevõtet, kui oleks olemas hea seltskond ja hea mõte, siis miks mitte."

Õpilasfirma programmi osas tundis suurem osa õpilasi, et programm sellisel kujul nagu see täna Junior Achievementi poolt on loodud on väga hea. Siiski tekkisid mõned mõtted parenduste osas. Näiteks toodi välja info levitamist nii programmi enda kui ka eelnevate häkatonide osas. Koolides, kus õpilasfirma tegemine ei ole veel väga tuntud või kohustuslik soovivad õpilased juba 10. klassi lõpus rohkem tutvustada õpilasfirma tegemist, et info leviks. Samuti soovitakse rohkem infot mentorite kohta, keda on Junior Achievementi kaudu võimalik võtta, et saada üks praktik endale kõrvale, kes aitaks õpilasfirmaga veelgi paremaid tulemusi saavutada.

Lisaks tekkis nendes koolides, kus ei ole otsest õpilasfirma tundi, mis kogu selle aja kui programm toimub terve aasta üks kord nädalas oleks soov, et see tund toimuks. Nendes koolides, kus selline võimalus on loodud ütlesid õpilased, et sellest on rohkem kasu kui kahju. Kõige olulisem on see tund just alustades, et oleks juba kooli poolt üks kindel aeg, millal pead õpilasfirmaga tegelema ja saad küsimustele kohe tegutsemise ajal vastused.

Teine oluline aeg on õpilasfirmat lõpetades, sest ka siis on vaja erinevaid dokumente täita, kus on hea kiirelt abi küsida ja kohe ühiselt edasi tegutseda. Vahepealsel ajal ei ole ta õpilaste jaoks nii oluline, aga samas kui jagatakse ikkagi erinevaid nippe ja teadmisi lauatel osalemise kohta ning muid võimalusi on hea kord nädalas seda tundi hoida.

Õ23: "Kui oleks näiteks olnud selline tund nagu õpilasfirma. See oleks aja osas kasulik olnud ja kõik lihtsamaks teinud. Me oleks saanud tunnis tegeleda õpilasfirma asjadega ja küsida jooksvalt küsimusi."

Õpilased vajaksid õpilasfirmat alustades rohkem tuge ja julgustust, et julgetaks astuda see samm ja teha õpilasfirmat. Lisaks soovitakse infot, et mis võimalused on õpilasfirma jätkamiseks päris firmana ja mis tegevusi selleks teha tuleb. Tuntakse puudust toetusest ja julgustusest, et õpilased mõtleksid rohkem võimalusele jätkata tegevusega ka peale programmi lõppu.

Majandusõppe osas on õpilastel üks põhiline soov, et see oleks praktilisem.

Praktilisust nähakse läbi erinevate võimaluste:

1. Rääkida lähemalt investeerimisest. Ühes koolis oli eraldi rahatarkuse tund ja teises valikaine ning ülejäänutes puudutati vähesemal või rohkemal määral investeerimist majandustunnis. Küll aga tunnevad õpilased suurt huvi selle teema vastu ja oleksid väga rahul ka lihtsa selgitusega, kuidas alustada säästmisega, mis on investeerimise aluseks ning sealt edasi, mis on esimesed sammud, kuidas päriselt investeerimist alustada. Need, kellel on suurem huvi saaksid selle info pealt juba ise edasi tegutseda.
2. Alustada eelarve või enda raha liikumise jälgimise harjumust. Praktiliselt võiks seda teha nii, et kursuse alguses räägitakse eelarvest ning ülesanne on kuni kursuse lõpuni iga kuu panna kõik kulutused kirja. Viimases tunnis ühiselt analüüsida, mis selle aja jooksul toimus ning need, kes soovivad jätkata saavad jätkata, sest esimene harjumus on juba loodud. Hea näide on siin üks õpilasfirma, kes ütles, et nad hakkasid peale õpilasfirma tegemist oma finantsidega excelis tegelema, sest nägid kui palju kasu ettevõtte puhul sellest oli. Seda saab juba alustada ka algklassides, kus teha seda mängulisel viisil näiteks läbi Cashy keskkonna või muude mängude, et panna õpilasi mõtlema raha väärtuse üle.
3. Tuludeklaratsioon on üks eluline teema, mille osas õpilased soovivad rohkem infot. Just selles osas, et mõista, mis see on, kuidas seda infot koondatakse ja kuidas seda esitada.
4. Erinevad väikesed ülesanded teemade juures, mida käsitletakse ja võtta neid teemasid õpilasfirma programmist. Näiteks klientidega suhtlus ehk kui mõeldakse äriplaanina välja üks toode või teenus, siis ülesanne on minna seda tänaval inimestele müüma või tagasisidet selles osas küsima, et teha justkui turu-uuringut. Lisaks saab sama asja pealt luua ka turundus materjale. Õpilased tunnevad puudust sellest, et kuigi teoorias räägitakse iga osa tunnis läbi, siis kinnistuks see palju paremini kui saaks ühe praktilise ülesande ka sinna juurde teha. Esitluste osas näiteks mitte teha neid oma klassile, vaid võtta üks pikem vahetund, kus

kutsuda teisi klasse kuulama ja seal õpilased teevad enda lühikesi esitlusi ja saavad tagasiside, kes ostaks publikust ja kes mitte.

5. Ühes intervjueeritavatest koolidest pakuti õpilastele välja majandustunni raames ülesandena Börsihai mängus osalemine. Õpilastele see väga meeldis, aga puudu jäi analüüsi osast. Teistes koolides, kus see otseselt osa programmist ei ole, aga õpilased teadsid sellest mängust toodi välja, et seda võiks teha ühiselt majandustunni raames ning kasutada seda praktilise poolena ja samas ühiselt analüüsida tegevusi.
6. Õpilasfirmat teinud õpilased tõid välja, et tegevuse jooksul said aru kui oluline on turundus nii sotsiaalmeedias kui ka muudes kanalites. Selles osas tunnetati, et seda võiks majandustunnis rohkem käsitleda ja tuua välja, miks see oluline on ning kuidas turundusele läheneda. Teha läbi praktiliselt turundusplaani loomist või video loomist, et tekiks arusaam kui palju aega tegevused võtavad ja samas mõistaksid selle olulisust. Siia juurde kuulub ka sihtgrupini jõudmisest arusaamine, et kuidas tuvastada, mis kanaleid sihtgrupp kasutab ja milliseid mitte.
7. Võimalikult palju panna rõhku loovülesannetele, et arendada kastist välja mõtlemist ning aidata kaasa erinevates valdkondades loovate lahenduste jõudmiseni.

Väljaspool majanduse kursust tunti üldiselt vajadust tiimide ehitamise oskuse järele. Selle raames tahaksid õpilased teada, kuidas tiim kokku panna, kuidas tiim suhtlema panna, kuidas rolle jagada. Antud õpe võiks olla valikainena ning rühmad pidevalt vahetuksid, et õppida erinevate inimestega koostööd tegema. Peale igat ülesannet peaks kindlasti olema analüüsi osa, et mõista, mida järgmises grupis paremini teha.

Ülesanded saavad olla väga lihtsad, näiteks võetakse teema mille osas tuleb inimestelt küsimusi küsida ning jaotatakse rollid, kes loob küsimused, kes otsib inimesed, kes küsitleb, kes talletab info. Kui see toimuks gümnaasiumi alguses, siis ühendaks kindlasti klassi laiemalt ning aitaks edaspidi toimuvatele grupitöödele tugevalt kaasa.

Õ3: "Kindlasti võiks koolis õpetada tiimi ehitamist näiteks valikainena. 10. klassis võiks see olla võimalusel kohustuslik aine, sest uus klass saaks tänu sellele ühiseks ning nähakse, kuidas keegi töötab."

Koolides, kus majandus ei ole põhisuund vaid üks kursus teiste tundide hulgas tundsid õpilased, et nad tahaksid tegelikult veelgi rohkem majandust või baas majanduskursuse erinevaid osasid süvitsi juurde õppida. Õpilased väljendasid, et nad võtaksid neid tunde ka valikainetena juurde kui selleks võimalus oleks. Ühe kitsama teemana toodi välja

ajaplaneerimist, mida tänu õpilasfirma kogemusele saadi, aga see on oskus, mida vajaksid kõik õpilased, et edaspidi elus paremini hakkama saada.

2.3. Järeldused

Selle peatüki eesmärk on teha järeldused intervjuude tulemustest õpilaste perspektiivist tänasele ettevõtlusõppele. Samuti tuuakse välja meetodi parenduskohad ning ideed järgmiste uuringute osas.

Õpilaste vaatenurgast saab välja tuua, et enamus majandusõppest on koondunud äriplaani ümber, millest lähtuvalt tundides mõisteid õpitakse ja erinevaid teemasid käsitletakse. Selle järgi on täna kasutusel olev õppekava Ameerika programmiga sarnane, nagu Potter (2008) on välja toonud, siis oluline on oskus koostada äriplaani ja mõista selle erinevaid osi. Õppes on kasutatud ka Inglismaa mudeli osi, kus Brown (2000) tõi välja, et kirjutatakse äriplaani ning hinnatakse loodava ettevõtte riske ja mõeldakse läbi nende maandamine.

Riskide maandamise osas tõi üks õpilane väga selgelt välja, et see oli teema, mida ta oskaks täna enda äriplaani puhul kindlasti läbi mõelda, sest küsimusi, millega riskide maandamist paika panna käsitleti tunnis väga põhjalikult. Selline lähenemine on kindlasti kasuks tulnud, sest õpilased tõid välja, et neil on ettekujutus milline äriplaani nüüd olema peab ja oskaksid selle tegemist alustada.

Äriplaani annab hea ülevaate ettevõtte loomise protsessist kui tervikust ning aitab õpilastel varakult mõista, mida kõike on vaja läbi mõelda, et ettevõttega alustada. Tallinna ja Harjumaa gümnaasiumites toimuv majandusõpe on tugevalt suunatud ettevõtluspädevuste omandamisele ning selle raames peaks õpilane omandama ka pehmed oskused.

Samas kui Rasmussen ja Nybye (2013) toovad välja, et Taani mudel on suunatud pehmete oskuste omandamisele ning selleks, et neid õppida viiakse läbi ettevõtlusõppe. Võrreldes intervjuueeritud gümnaasiumitega on Taani fookus õppele lähenemise osas teine. Tabelis 4 on välja toodud Inglismaa, Ameerika, Taani, EntreComp ning Edu ja Tegu ettevõtluse kompetentsimudelite sarnasused ja erinevused intervjuudest selgunud tulemustega.

Tabel 4

Ettevõtluse kompetentsimudelite sarnasused ja erinevused intervjuudest selgunud tulemustega

Sarnasused	Erinevused
Inglismaa ja Ameerika mudelis on kasutuses äriplaani loomise ümber õppe ehitamine.	Inglismaal on õppe osa ka ettevõttega igapäevane tegutsemine ja selle toimivana hoidmine. Täna sellele intervjuude põhjal Eestis rõhku ei panda, vaid keskendutakse rohkem idee leidmisele ning ettevõttega alustamisele.
Ameerika ja Eesti mudelis on oluline, et õpilane hakkaks ettevõtlikult mõtlema ning saaks aru majandusest kui tervikust. EntreCompi ning Edu ja Tegu mudelist on tänases õppes kasutusel osa kompetentse ning peamine rõhk on pandud idee leidmisesse ning plaani loomisele.	Taani mudelis on eesmärgiks pehmed oskused. Eestis täna koolides on eesmärgiks ettevõtluspädevuste omandamine. Edu ja Tegu mudelis on rõhku pandud ka pehmete oskuste omandamisele, aga tänases ettevõtlusõppes seda ei ole, neid oskusi on võimalik omandada läbides JA õpilasfirma programm.

Allikas: Gibb, 2008; Consortium for Entrepreneurship Education, 2004; Rasmussen, Moberg & Revsbech, 2015; Bacigalupo, Kampylis, Punie & Van den Brande, 2016; Venesaar et al., 2018; Ettevõtluspädevuse mudel, n.d.; autori läbiviidud intervjuud

Kui vaadata EntreCompi mudelit, mis hõlmas endas kolme suurt kompetentsi, siis kõiki neid katab hetkel JA õpilasfirma programm (Bacigalupo, Kampylis, Punie & Van den Brande, 2016). Majandusõppes on igast kompetentsist kaetud teatud osad, näiteks peab õpilane märkama võimalusi, mille põhjal äriplaani valmis teha. Sealjuures ei panda rõhku sellele, et idee oleks jätkusuutlik. Pannakse paika finantsid, aga ei teki sealjuures meeskonda, keda juhtida. Samuti hinnatakse küll riske kogu plaani juures, aga kõik on teoreetiline ning otsest initsiatiivi ei võeta ja laiemalt praktilist kogemust, millest õppida, ei teki.

Venesaar ja teised (2018) on Eesti kompetentsimudeli osas välja toonud neli suurt kompetentsi, milleks on äriideede elluviimine, enesejuhtimine, väärtust loov mõtlemine ja sotsiaalsete olukordade lahendamine. Kogutud info põhjal saab öelda, et majandustunnis on kaetud nendest esimene suur kompetents ja teised on kaetud õpilasfirma programmiga.

Küll aga sooviksid õpilased, et ka teisi kompetentse oleks võimalik koolis omandada ja kui teha seda majandustunni raames, siis eelnevalt välja toodud seitse punkti ning lisaks kaks teemat, mis teeksid õppe praktilisemaks ja väärtuslikumaks on just need, mis toetaksid majandustunnis ka teise kolme kompetentsi omandamist. Läbi praegu puuduvate

kompetentside arendaksid õpilased endas rohkem üldisi pädevusi, mis aitaksid tegutseda erinevates eluvaldkondades (Paterson, 2009).

Nagu Neck ja Greene (2010) on välja toonud, on ettevõtluse õpetamiseks erinevaid viise. Intervjueeritud gümnaasiumites kasutatakse neist kahte ehk mõnel juhul tuuakse tundidesse tegutsevaid ettevõtjaid, kes räägivad oma kogemusest ja õpilane saab ennast nendega võrrelda. Õpilased kinnitasid, et ettevõtjate kaasamine tundidesse oli väga hea kogemus. Nii kuuldi kogemuslugusid, mis inspireerisid enda õpilasfirma juures muudatusi tegema või andsid ideid, kuidas näiteks turunduses edasi tegutseda. Lisaks oli see suureks motivatsiooniks, et üldse antud programm lõpuni viia ja teistele motivatsiooniks, et ettevõtjaks hakata.

Teiseks pannakse rõhku juba mainitud äriplaanile. Seda saab nimetada ka õpetajakeskseks majandustunniks ehk keskendutakse teooriale ja selle juures peamiselt äriplaanile ning lisatakse juurde turundust, finantsjuhtimist ja ettevõtja isiksuseomadusi. Õpetaja on siin keskses rollis ning õppija on passiivne ehk peamiselt toimuvad tunnid loengutena ja võimalusel kasutatakse mõne teema puhul külalisesinejaid (Sirelkhatim & Gangi, 2015). Nimetatud õpetamismeetod on see, mille kirjeldamiseks kasutasid õpilased peamiselt sõnu: ajaviitmine, teoreetiline, üldistav, palju mõistete õppimist, pinnapealne, pealiskaudne, võimalus iseennast tundma õppida ja vähesel määral huvitav.

Küll aga tunnevad õpilased, et kui kasutatakse enne äriplaani loomist ka kolmandat vaatepunkti, siis suudaksid nad ise luua palju paremaid äriplaanid, sest oleks juba ettekujutus olemas, milline äriplaan võib saada edukamaks. Kolmas vaatepunkt, millest täna puudust tuntakse on olemasolevate ettevõtete analüüsimine. Näiteks kui õpilased analüüsiks kolme erinevas valdkonnas tegutseva ettevõtte äriplaani ja neid arutatakse ühiselt läbi, siis on natukene lihtsam hakata enda äriplaani ellu viima, sest on praktiline ettekujutus edukast äriplaanist.

Lisaks saab välja tuua, et õpetajakesksest meetodist peaks saama ettevõtluse jaoks suunatud meetod. See meetod kirjeldab väga hästi neid punkte, mida õpilased välja tõid, kuidas tänaseid tunde praktilisemaks ja kasulikumaks teha. Ehk läbi ettevõtluse jaoks meetodi õpetamise tehakse erinevaid rollimänge ning rõhk ei ole reaalse ettevõtte loomisel nagu õpilasfirma programmi puhul, vaid oluline on saada kogemus iga ettevõtet puudutava valdkonna osas. Seda saab teha läbi reaalsete ülesannete, mida ühe majandustunni jooksul tehakse (Sirelkhatim & Gangi, 2015). Kui tehakse rohkem praktilisi ülesandeid, siis on võimalik majandusõppe raames omandada õpilastel ka muid eluks vajalikke oskusi, sest tehakse ülesandeid, mis nõuavad näiteks tiimitööd või olukordade analüüsimist.

Lackéus (2020) tõi välja ettevõtlusõppe juures võimaluste märkamise kui ühe lähenemise ettevõtluse õpetamise jaoks. Kuivõrd täna ei ole see otseselt fookuses, siis üks õpilane tõi välja, et õpilasfirma programm pani teda märkama võimalusi enda ümber. Tänu sellele, et ta märkas, mis valdkonnas tema vend igapäevaselt tegutseb leidis ta probleemi, mida enda õpilasfirmaga lahendada.

Kuivõrd osa õpilasi tõi välja, et äriidee leidmine on keeruline osa õpilasfirma loomisest, siis kindlasti tuleks õppes rõhku panna võimaluste märkamisele, sest just nii võib leida probleemi, mida on soov lahendada ja tekib hea võimalus ettevõtte loomiseks. Samuti paistab võimaluste märkamise olulisus välja ka päris ettevõtte loomise juures. Õpilased tõi välja, et kui oleks hea idee, siis teeks ettevõtet. Aga selleks, et tekiks hea idee, on oluline märgata, mis ümberringi toimub ja kus on probleemid, mida on soov lahendada.

Intervjuudest saab järeldada, et õpilasfirma loomise juures ei panda täna rõhku päris probleemi leidmisele ja selle lahendamisele ehk enamuse õpilasfirmadega ei looda ühiskonna jaoks otsest väärtust, vaid tehakse lihtsalt programmi läbimiseks ettevõtte ära ideega, mis parasjagu pähe tuleb. Lackéuse (2016) põhjal annaks siin lähenemist muuta ning suunata õpilasi esmalt leidma sihtrühma, kellega soovitakse tegutseda.

Edasi võiks kaardistada nende vajadused ning alles selle info põhjal minna lahendust ehk toodet või teenust looma. Nii kogeksid õpilased, kuidas ka päriselus ettevõtet luuakse, sest ilma sihtrühma mõistmata ei pruugi olla turul kliente, kes loodud toodet või teenust kasutaksid, sest otseselt ei lahendata kellegi jaoks aktuaalset probleemi.

Õpilaste intervjuudest selgus, et kõik peale viie on avatud mõttele luua enda ettevõtte, aga väga kindlaid oli neist samuti viis. Seega võib öelda, et Porfirio ja teiste (2022) uuringu tulemus on tõsi ning läbides kas majandusõppe või õpilasfirma programmi tekivad kasvõi väikesed ettevõtluskavatsused.

Lisaks saavad õpilased aru, et ettevõtlus ei ole nende jaoks ning tunnevad ennast teistes tulevikuplaanides kindlamalt. Varem on uuritud, et õpilane, kes on läbinud JA õpilasfirma programmi loob suurema tõenäosusega oma ettevõtte ning need ettevõtted on tihti näidanud ka paremaid majandustulemusi (Elert, Andersson & Wennberg, 2015).

JA õpilasfirma programm näitas õpilastele, kui ajamahukas ühe ettevõtte tegemine on ning tänu sellele mõistetakse täna tegutsevate ettevõtete tegevust palju paremini. Nagu Lepoutre ja teised (2010) enda uuringus välja tõi, siis tõesti läbi kogemuse mõistavad õpilased tegutsevaid ettevõtjaid paremini ning näevad mingil määral, millise mahuga töö ühe toote või teenuse taga päriselt on.

Johansen ja Schanke (2014) tõid enda uuringus välja, et mida rohkem keskendutakse pädevuste ja isiklike omaduste arendamisele, seda suurem on ettevõtlusõppel mõju ka teistele ainetele koolis. Antud töö raames küll õppeedukust ei uuritud, aga näidete põhjal, mida õpilased välja tõid, saab öelda, et õpilasfirmat teinud õpilased tundsid, et ajaplaneerimise oskus, mis arenes, aitas neil ka teistes ainetes paremini tegevusi planeerida.

Samuti nähti vahet ka tiimitöö tegemisel ehk 10. klassis seisis igatüüsi enda eest ning ei aidatud teistel ülesandeid lõpuni viia, aga peale õpilasfirma tegemist mõisteti tiimi kui terviku olulisust ning aidati üksteist tiimiülesannetes. Lisaks kasvas üldine julgus, lisandus aktiivsust ja osavõtlikkust.

Kui Paco ja teised (2013) leidsid enda uuringus, et tüdrukute soov luua enda ettevõtet jääb alati madalamaks kui poistel, siis antud valimi puhul oli ebavõrdsus enne õpilasfirma tegemist. Valimis olnud tüdrukud ütlesid peale õpilasfirma tegemist, et nad on saanud läbi kogemuse kindluse, et suudaksid ettevõttega toime tulla ehk olukord võrdsustus.

Tänu õpilasfirma tegemisele mõistsid mitmed õpilased, et nad ei pea otseselt ettevõtlust õppima minema selleks, et teha ettevõtet ja samas need, kes ei olnud õpilasfirmat teinud, tundsid just, et peavad minema majandust õppima. Garrido-Yserte ja teised (2020) leidsid enda uuringu põhjal, et õpilased on järjest enam mõistmas, et ei pea ennast valdkonna osas piirama ja ettevõtet saab luua kõigest, mida õppima lähed. Antud juhul on näha, et see mõtteviis ei ole veel tugevalt juurdunud ning vajaks õppes väljatoomist, et ettevõtluse või majanduse õppimine ei ole ainus alus selleks, et ettevõtet luua.

Kuigi gümnaasiumi riiklik õppekava (2021) toob välja, et läbi majandus- ja ettevõtlusõppe suudab õpilane luua ideid, märgata ja lahendada probleeme, luua eesmärged, olla loov ning teha tiimitööd, siis täna see kõik antud õppes ei kajastu. Nagu õpilased välja tõid, siis on loov olemine nende jaoks väga keeruline, sest seda ei arendata piisavalt kõikides tundides, vaid õpilasi surutakse rohkem kastidesse, mis ei lase enam nii loovalt mõelda võrreldes põhikooliga.

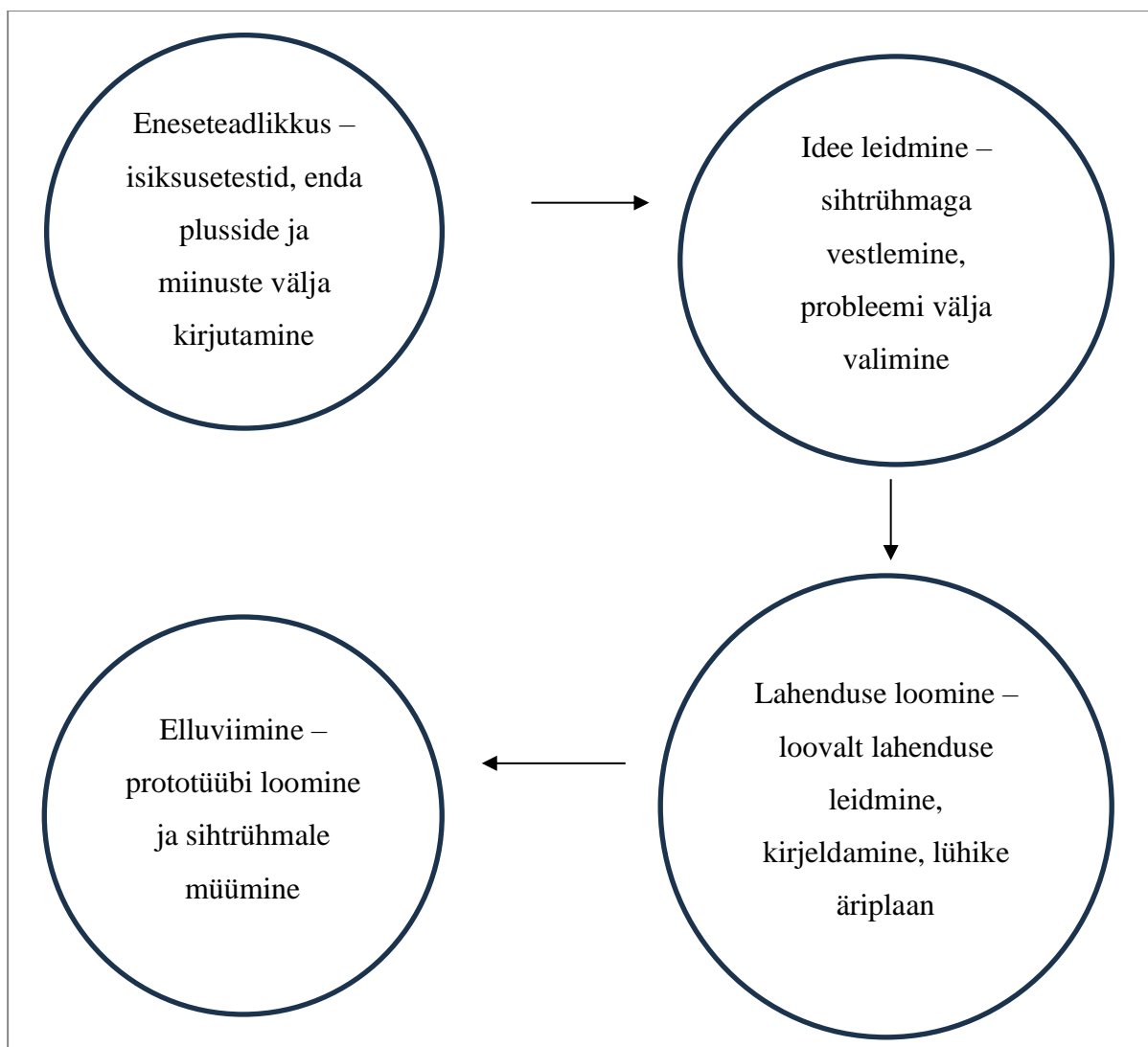
Samuti ei tunta tiimitöö olulisust, vaid selle arengut märkasid õpilasfirma programmi läbijad, kes pidid pikema aja jooksul intensiivsemalt meeskonnas töötama. Eesmärkide loomisest ei rääkinud ükski õpilane, et nad seda tunnis kuidagi teeksid või oleksid selle oskuse muul viisil omandanud. Seega on kindlasti tundide läbiviimisel arenguruumi kui vaadata, mida õppekavas eesmärgiks on seatud ja kuidas õpilased seda täna kogevad.

Töö teoreetilises osas välja toodud edukad ja tunnustatud koolid, kes rakendavad tugevalt praktilist ettevõtluse õpetamist, ehk Tallinna Reaalkool, Värskas Gümnaasium ja Kehtna Kutsehariduskeskus on intervjuude põhjal siiski veel erandid ning igas koolis täna nii

praktilist ettevõtlusõpet läbi ei viida. Samme selle poole kindlasti tehakse. Seda kinnitab õpilaste välja toodud Börsihai mängust osavõtmine, samuti rahanduse eraldamine majandusõppest, et oleks võimalik eraldi investeerimisele ja raha teemadele keskenduda.

Toodi ka välja eraldi valikaineid, kus samuti keskendutakse just investeerimisele ja finantstestadmiste omandamisele. Õpilased tõid välja esinejaid, kes neile on rääkima kutsutud nagu Kristi Saare või Jaak Roosaare. Nad on jaganud praktilisi näiteid, kuidas nemad finantsvabaduseni on jõudnud. Need on siiski veel väikesed sammud ja õpilased sooviksid ettevõtlusõppe tugevamat sidumist igapäevaelu praktiliste näidetega.

Kindlasti aitaks igapäeva elu praktiliste näidete ja üldiselt praktilisema õppe loomisel kaasa esimeses alapeatükis välja toodud Mets, Trabskaja ja Raudsaare (2019) kirjeldatud ettevõtlus protsessile rõhu asetamine. Kõiki samme ei ole ajalise piirangu tõttu võimalik kooli tunnis läbida, aga sellisel kujul tunni üles ehitamine annaks õpilastele parema üle vaate, kuidas ettevõtet luua ning selle juures mõnda osa koheselt ka praktiliselt läbi teha. Joonisel 6 on välja toodud võimalik protsess, kuidas ettevõtlusõpet üles ehitada.

Joonis 6. Ettevõtlusõppe protsess

Allikas: Autori koostatud Mets, Trabskaja & Raudsaar, 2019 ja intervjuudest saadud tulemuste põhjal

Läbi lühemate ülesannete ning õpilaste poolt kirjeldatud soovide oleks näiteks sellisel kujul võimalik tänane ettevõtlusõppe praktilisemaks saada. Esmalt on oluline, et õpilane mõistaks iseennast nagu täna töid õpilased välja legomehikese ülesannet ehk viiakse läbi lühemad isiksusetestid või pannakse kirja enda plussid ja miinused. Selle info pealt on hea koostada tiimid, kellega edaspidi ülesandeid koos teha. Sealt edasi liigutakse idee leidmise faasi, kus valitakse kindel sihtrühm, kellega soovitakse tegeleda. Näiteks endast aasta vanem klass ja viiakse läbi 2-5 intervjuud, et mõista nende murekohti.

Saadud tulemuste pealt valitakse välja õpilaste jaoks kõige rohkem kõlama jäänud probleem ning ajurünnaku raames leitakse probleemile lahendus. Lahenduse kirjeldamiseks ja äri võimaluste mõistmiseks tehakse üheleheküljeline äriplaan. Selleks, et idee päriselt ellu viia luuakse tootest või teenusest prototüüp, mida proovitakse sihtrühmale maha müüa. Nii saavad õpilased omandada läbi erinevate ülesannete eluks vajalikke oskusi ja samas on nad kogu protsessi praktiliselt läbinud ehk on omandanud ka ettevõtlusoskuse. Kuna tegu on põhjalikuma protsessiga, siis omandatakse ka ettevõtlikkus, mida on võimalik hiljem ka teistes koolitundides rakendada.

Kui koolid rakendavad õpilaste soove, nagu eelnevas peatükis need välja on toodud, siis on oluline, et selle juures ei toodaks neid lihtsalt tundi üle, vaid kasutatakse ka analüüsimist. Kui võtta Börsihai näide, mida õpilased välja tõid, siis tundi puudust just analüüsi osast. Seega, kui õpetaja muudab enda tunni praktilisemaks läbi uute ülesannete, siis peab ta neid tegevusi koos õpilastega ka analüüsima, sest nii omandab õpilane teadmised (Holman, 2000). Refleksioon tegevusele ei pea olema pikk, vaid oluline on lihtsalt mõtestada koos õpilastega, mida just tehti ja miks seda tehti. Nii mõistab õpilane paremini, mida ta õppis ja, kus saadud oskusi ja teadmisi edaspidi rakendada.

Kokkuvõte

Magistritöö käigus uuris autor, mis eesmärgiga toimub ettevõtlusõpe Eesti gümnaasiumites õpilaste vaates. Kuivõrd on ettevõtlusõpe üks aktuaalsemaid teemasid tänases haridussüsteemis ja ühiskonnas laiemalt ning kui vähe on uuritud õpilaste vaadet tänasele olukorrale. Autor soovis mõista, kuidas näevad tänast ettevõtlusõpet õpilased, kes selle värskelt läbinud on. Selle saavutamiseks töötas autor läbi erinevaid teooriaid, mis käsitlesid ettevõtluskompetentse, ettevõtluse õpetamise viise ning tänaseid praktikaid nii Eestis kui mujal maailmas. Selle tulemusel koostati intervjuu, mis viidi läbi Tallinna ja Harjumaa koolides.

Ettevõtlusõppe aluseks on ettevõtluskompetentsid, mida läbi erinevate õppemeetodite õpilastele edasi antakse. Käesolevas töös võrdles autor Inglismaa, Ameerika, Taani EntreComp ning Edu ja Tegu ettevõtluskompetentside mudeleid. Nende põhjal selgus, et ettevõtlusõppele lähenetakse kas läbi ettevõtte loomise ja ettevõtja elu kujutlemise või eeskujulikuks kodanikuks olemise ning pehmete oskuste omandamise.

Inglismaa mudeli puhul pannakse rõhku ühiskonna jaoks uue väärtuse loomisele ning seejuures on oluline mitte lihtsalt luua enda ettevõtet, vaid olla üldiselt ettevõtliku mõtteviisiga ühiskonna liige. Ameerikas on ettevõtlusõppe fookuses äriplaan. Ehk rõhk pannakse sellele, et õpilane oskaks nullist enda ettevõtte luua ja õpe on jaotatud viide ossa,

mis jaotub erinevate õppeaastate peale. Taani mudeli peamine eesmärk on õpetada õpilastele pehmeid oskusi ja läbi selle õpitakse ka ettevõtlust. Kõige olulisem on see, et õpilane oskaks kujundada enda elu ning oleks väärtuslik ühiskonna liige.

EntreComp ning Edu ja Tegu ettevõtluskompetentsimudelites on välja toodud mitmed suured kompetentsid, mille all on omakorda kirjeldatud täpsemalt alakompetentse. Mõlema puhul on rõhk pandud ettevõtte loomisele ning selle raames teiste vajalike pehmete oskuste omandamisele.

Kui vaadata lähemalt, kuidas neid kompetentsimudeleid rakendatakse, siis saab välja tuua, et ettevõtluse õpetamiseks on erinevaid viise. Näiteks on võimalus õpetada ettevõtja vaatepunktist, protsessi vaatepunktist või ettevõtliku mõtteviisi vaatepunktist. Esimese puhul räägitakse õpilastele palju olemasolevatest ettevõtetest, et õpilased saaksid ennast nende ettevõtjatega võrrelda ja mõista, kas ka nemad sobiksid ettevõtjaks. Teise puhul pannakse rõhk äriplaanile ja ettevõtluse erinevatele osadele, et õpilased mõistaksid, milline ühe ettevõtja elu on. Kolmanda puhul on olulisem laiem mõtteviis ehk analüüsitakse olemasolevaid ettevõtteid ja viiakse läbi simulatsioonid ning selle põhjal luuakse enda ettevõtte.

Varasemate uuringute põhjal tuli välja, et mida praktilisem on õpe ja mida rohkem keskendub see pehmete oskuste omandamisele, seda suurem kasu on sellest suures pildis ka muudes valdkondades tegutsemisel. Lisaks tekib läbi praktilise õppe õpilastel suurem soov enda ettevõtet luua. Kui võtta üldiselt, et ettevõtlusõppe eesmärgiks on muuta õpilasi ettevõtlikumaks, luua enda ettevõtte või panustada hea kodanikuna läbi muu tegevuse ühiskonda tagasi, siis on oluline, et õpilased kogeksid praktilist ettevõtlusõpet ja arendaksid endas neid vajalikke pehmeid oskusi.

Eestis on loodud majandus- ja ettevõtlusõppe õpetamiseks gümnaasiumi jaoks riiklik õppekava. Õppekava eesmärgiks on kujundada õpilases teiste üldpädevuste hulgas ka ettevõtlikkuse pädevust. Õpilane peab suutma genereerida ning realiseerida ideid, märgata ja lahendada probleeme, luua plaane ja eesmärke ning võtta enda tegevuse eest vastutust. Lisaks peab ta oskama teha head tiimitööd. Õppekavale lisaks on võimalik koolides rakendada ka Edu ja Tegu programmi, Junior Achievementi õpilasfirma programmi, Ettevõtliku Kooli programmi ja Edumuse programme.

Empiirilises osas uuris autor õpilaste kogemusi seoses ettevõtlusõppe ja õpilasfirma programmiga. Selleks viis ta läbi kvalitatiivse uurimuse, kasutades poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuu meetodit, kus uuris seitsme kooli õpilaste kogemusi ja mõtteid. Tulemuste põhjal leidis autor, et üldpildis vastab tänane ettevõtlusõppe eesmärgile, aga seal on

ruumi, et muuta seda veelgi praktilisemaks, mis on õpilaste jaoks kõige olulisem. Selgelt eristusid õpilased, kes olid läbinud õpilasfirma programmi, sest nemad olid omandanud neid pehmeid oskuseid, mida igapäevaselt vaja on, aga ettevõtlusõppe läbijad on omandanud ainult ettevõtlusalaseid teadmisi. Töö tulemusena selgus, et õpilased on üldjoontes rahul tänase majandusõppega ja õpilasfirma programmiga, aga sooviksid just majandusõppesse praktilisust juurde, mis hõlmab endas elulisi näiteid ja tegevusi.

Uurimistulemused näitavad, et mida praktilisemaks õpet muuta, seda rohkem õpilased sellest õppest kasulikke teadmisi ja oskusi saavad. Käesolev magistr töö pakub välja seitse võimalust, kuidas õpet praktilisemaks muuta: investeerimisest lähemalt rääkimine, eelarve jälgimise harjutamine, tuludeklaratsiooni tutvustamine, erinevate ülesannete lisamine äriplaanile lisaks, Börsihai mängus ühiselt osalemine, turunduse temale suurema rõhu asetamine, loovülesannete tegemine. Lisaks toodi järelduste osas välja üks võimalik ettevõtlusprotsessi õpetamise näide.

Töö raames on uuritud väikest osa Eesti gümnaasiumitest ning saadud esmased mõtted, mida õppetöös paremini teha. Selleks, et mõista, kas suures pildis selline lähenemine ettevõtluspädevuste õpetamiseks, nagu täna tehakse, on hea viis või mitte, tuleks viia läbi suurema valimiga uuring. Järeldusi tehes tekkis autoril mõte, et võiks viia läbi võrdluse Taani ja Eesti vahel, sest eesmärgid ettevõtlusõppel on erinevad, aga teatud tegevused kattuvad. See võiks anda hea ülevaate, kas ka Eestis peaks muutma ettevõtlusõppe eesmärki või piisab õppe praktilisemaks muutmisest nagu siin töös kirjeldati.

Viidatud allikad

1. Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., & Venesaar, U. (2018). *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis*. Loetud aadressil https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf
2. Athayde, R. (2009). Measuring Enterprise Potential in Young People. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(2), 481-500. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2009.00300.x>
3. Bacigalupo, M., Kamylyis, P., Punie, Y., & Van den Brande, L. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 10. <https://doi.org/10.2791/593884>.
4. Blenker, P., Frederiksen, S. H., Korsgaard, S., Müller, S., Neergaard, H., & Thrane, C. (2012). Entrepreneurship as Everyday Practice: Towards a Personalized Pedagogy of Enterprise Education. *Industry and Higher Education*, 26(6), 417-430. <https://doi.org/10.5367/ihe.2012.0126>
5. Bonnstetter, B. J. (2012, 7. detsember). New Research: The Skills That Make an Entrepreneur. *Harvard Business Review*. Loetud aadressil <https://hbr.org/2012/12/new-research-the-skills-that-m>
6. Brown, C. (2000). *Entrepreneurial Education Teaching Guide*. Ameerika Ühendriigid: Ewing Marion Kauffman Foundation
7. Consortium for Entrepreneurship Education. (2004). *National Content Standards for Entrepreneurship Education*. Loetud aadressil <https://www.education.ne.gov/wp-content/uploads/2017/07/StandardsToolkit.pdf>
8. Davies, H. (2002). A review of enterprise and the economy in education. Loetud aadressil <https://www.readyunlimited.com/wp-content/uploads/2011/09/Davies-Review-main-doc.pdf>
9. Dinis, A., do Paço, A., Ferreira, J., Raposo, M., & Gouveia Rodrigues, R. (2013). Psychological characteristics and entrepreneurial intentions among secondary students. *Education + Training*, 55(8/9), 763-780. <https://doi.org/10.1108/ET-06-2013-0085>
10. Draycott, M., & Rae, D. (2011). Enterprise education in schools and the role of competency frameworks. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 17(2), 127-145. <https://doi.org/10.1108/13552551111114905>

11. Edu ja Tegu. (2016). *Ettevõtlus- ja karjääriõppe programm Edu ja Tegu pakub haridusasutustele, õpetajatele ja õppuritele*. Loetud aadressil <https://ettevotlusope.edu.ee/>
12. Edu ja Tegu. (nd). *Programmist*. Loetud aadressil <https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/programmist/>
13. Edumus. (kuupäev puudub). *Meie oleme Edumus*. Loetud aadressil <https://www.edumus.ee/meist>
14. Eisenschmidt, E., Raudsaar, M., & Venesaar, U. (2018). Eessõna. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 6(2), 1-11.
<https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.2.01>
15. Elert, N., Andersson, F.W., & Wennberg, K. (2015). The impact of entrepreneurship education in high school on long-term entrepreneurial performance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 111, 209-223.
<https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.12.020>
16. Ettevõtlik kool. (kuupäev puudub). *Ettevõtlik kool – kaasaegse hariduse kvaliteedimärk*. Loetud aadressil <https://evkool.ee/meist/tutvustus/>
17. Ettevõtluspädevuse mudel. (n.d.). Loetud aadressil <https://ettevotlusope.edu.ee/ettevotluspadevuse-mudel/>
18. Garrido-Yserte, R., Crecente-Romero, R., & Gallo-Rivera, M.-T. (2020). The relationship between capacities and entrepreneurial intention in secondary school students. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 33(1), 2322-2342.
10.1080/1331677X.2019.1697328
19. Gibb, A. (2008). Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: Insights from UK practice. *International Journal of Entrepreneurship Education*, 6.
https://www.researchgate.net/publication/285977203_Entrepreneurship_and_enterprise_education_in_schools_and_colleges_Insights_from_UK_practice
20. Graneheim, U. H., Lindgren, B. M., & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse education today*, 56, 29-34.
<https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.002>
21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. (2021). RT I, 23.04.2021, 11. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021?leiaKehtiv>
22. Haridus- ja teadusministeerium. (2019, 14. oktoober). *Ettevõtlusõpe ei koolita firmajuhiks, vaid hakkajaks inimeseks*. Loetud aadressil

- <https://arileht.delfi.ee/artikkel/87740437/ettevotlusope-ei-koolita-firmajuhiks-vaid-hakkajaks-inimeseks>
23. Hiemäe-Metsar, K., Raudsaar, M., & Uibu, K. (2021). Development of entrepreneurial literacy in upper secondary school with Junior Achievement tasks. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 9(2), 184–211. <https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.2.08>
24. Hiiepuu, A. (2022, 19. august). *Elisa tegevjuht: 3 uut trendi töökeskkonnas, mis ei kao enam kuhugi*. Loetud aadressil <https://www.elisa.ee/et/uudised/elisa-tegevjuht-3-uut-trendi-tookeskkonnas-mis-ei-kao-enam-kuhugi>
25. Holman, D. (2000). Contemporary Models of Management Education in the UK. *Management Learning*, 31(2), 197-217. <https://doi.org/10.1177/1350507600312004>
26. Johansen, V., & Schanke, T. (2014). Entrepreneurship Projects and Pupils' Academic Performance: A Study of Norwegian Secondary Schools. *European Educational Research Journal*, 13(2), 155-166. <https://doi.org/10.2304/eeerj.2014.13.2.155>
27. Junior Achievement. (2020, 9. november). *Värska Gümnaasium ja Viljandi Kutseõppekeskus pälvisid Euroopa Ettevõtliku Kooli tiitli*. Loetud aadressil <http://ja.ee/uudised/912-vaerska-guemnaasium-ja-viljandi-kutseoppekeskus-paelvisid-euroopa-ettevotliku-kooli-tiitli.html>
28. Junior Achievement. (kuupäev puudub). *Õpilasfirma programmi ainekava*. Loetud aadressil <http://www.ja.ee/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=146>
29. Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Loetud aadressil <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
30. Kantar Emor. (2022, 31. märts). *Töötamise tulevik: töötajate arusaam paindlikkusest*. Loetud aadressil <https://www.kantaremor.ee/blogi/tootamise-tulevik-tootajate-arsaam-paindlikkusest/>
31. Lackéus, M. (2016). Value Creation as Educational Practice - towards a New Educational Philosophy Grounded in Entrepreneurship? Doctoral Thesis, Chalmers University of Technology, Gothenburg.
32. Lackéus, M. (2020). Comparing the impact of three different experiential approaches to entrepreneurship in education. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 26(5), 937-971. <https://doi.org/10.1108/IJEER-04-2018-0236>

33. Laherand, M.-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis* (lk 15). OÜ Infotrükk
34. Lepoutre, J., Van den Berghe, W., Tilleuil, O., & Crijns, H. (2010). A new approach to testing the effects of entrepreneurship education among secondary school pupils. *Vlerick Leuven Gent Working Paper Series*, 2010/01.
https://www.researchgate.net/publication/46469868_A_new_approach_to_testing_the_effects_of_entrepreneurship_education_among_secondary_school_pupils
35. Lilleväli, U., & Täks, M. (2017). Competence Models as a Tool for Conceptualizing the Systematic Process of Entrepreneurship Competence Development. *Education Research International*, 2017(1), 1-16. <https://doi.org/10.1155/2017/5160863>
36. López-Núñez, M.I., Rubio-Valdehita, S., Armuña, C., & Pérez-Urria, E. (2022). EntreComp Questionnaire: A Self-Assessment Tool for Entrepreneurship Competencies. *Sustainability*, 14(5), 2983. <https://doi.org/10.3390/su14052983>
37. Mets, T., Raudsaar, M., Vahejõe, K., Kaseorg, M., & Vettik-Leemet, P. (2022). Putting Entrepreneurial Process Competence into the Focus in Entrepreneurship Education: Experience from Estonian Universities. *Administrative Sciences* 12(2), 67 .
<https://doi.org/10.3390/admsci12020067>
38. Mets, T., Trabskaja, J., & Raudsaar, M. (2019). The entrepreneurial journey of venture creation: Reshaping process and space. *Revista de Estudios Empresariales. Segunda Época* 1, 61–77.
39. Ministry of Higher Education and Science. (2021). *Levels in the Qualifications Framework*. Loetud aadressil <https://ufm.dk/en/education/recognition-and-transparency/transparency-tools/qualifications-frameworks/levels>
40. Morris, M. H., Webb, J.W., Singhal, S., & Fu, J. (2013). A Competency-Based Perspective on Entrepreneurship Education: Conceptual and Empirical Insights. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 352-369. 10.1111/jsbm.12023
41. Mölder, H. (2021, 7. september). *Värbamisekspert: 70% töötajatest eelistavad kaugtööd*. Loetud aadressil <https://arileht.delfi.ee/artikkel/94518547/varbamisekspert-70-tootajatest-eelistavad-kaugtood>
42. Neck, H. M., & Corbett, A. C. (2018). The Scholarship of Teaching and Learning Entrepreneurship. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 1(1), 8-41.
<https://doi.org/10.1177/2515127417737286>
43. Neck, H. M., & Greene, P. G. (2010). Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management*, 49(1), 55-70.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2010.00314.x>

44. O'Connor, A. (2013). A conceptual framework for entrepreneurship education policy: Meeting government and economic purposes. *Journal of Business Venturing*, 28(4), 546-563. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2012.07.003>
45. Olev, A., & Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic J. Modern Computing*, 10 (3), 409–421. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
46. Paço, A. do., Ferreira, J.M., Raposo, M., Gouveia Rodrigues, R., & Dinis, A. (2013). Entrepreneurial intentions: is education enough?. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11, 57–75. <https://doi.org/10.1007/s11365-013-0280-5>
47. Paterson, M. (2009). Are Scottish primary schools becoming more enterprising?. *Scottish Educational Review*. 41(1), 36-50. DOI:10.1163/27730840-04101004
48. Personaliuudised.ee. (2022, 7. september). *Noored ootavad töökohalt paindlikkust, palk pole kõige olulisem*. Loetud aadressil <https://www.sekretar.ee/uudised/2022/09/07/noored-ootavad-tookohalt-paindlikkust-palk-pole-koige-olulisem>
49. PM Haridusportaal. (2021, 3. november). *Vaata, kes on paimad ettevõtlusõppe edendajad*. Loetud aadressil <https://haridus.postimees.ee/7377340/vaata-kes-on-parimad-ettevotlusoppe-edendajad>
50. Porfírio, J. A., Carrilho, T., Jardim, J., & Wittberg, V. (2022). Fostering Entrepreneurship Intentions: The Role of Entrepreneurship Education. *Journal of Small Business Strategy*, 32(1), 1–10. <https://doi.org/10.53703/001c.32489>
51. Potter, J. (2008). *Entrepreneurship and Higher Education*. Pariis: OECD Publishing
52. Priimägi, A. (2011). Ettevõtliku õppe määratlus. K. Ruusamäe, H. Rooste, & L. Jalonen (toim), *Ettevõtliku õppe juhendmaterjal* (lk 13-17). Ida-Viru Ettevõtluskeskus.
53. Rasmussen, A., Moberg, K. S., & Revsbech, C. (2015). *A Taxonomy of Entrepreneurship Education – perspectives on goals, teaching, and evaluation*. Taani: The Danish Foundation for Entrepreneurship.
54. Rasmussen, A., & Nybye, N. (2013). *Entrepreneurship Education: Progression Model*. Taani: The Danish Foundation for Entrepreneurship.
55. Ratiu, A., Maniu, I., & Pop, E.-L. (2023). EntreComp Framework: A Bibliometric Review and Research Trends. *Sustainability*, 15(2), 1285. <https://doi.org/10.3390/su15021285>
56. Saar, E., & Vodja, E. (toim). (2013). *Ülesandekogu II, Junior Achievement Eesti*. Sõnasepp OÜ.

57. Sirelkhatim, F., & Gangi, Y. (2015). Entrepreneurship education: A systematic literature review of curricula contents and teaching methods. *Cogent Business & Management*, 2(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2015.1052034>
58. Venesaar, U., Malleus, E., Arro, G., & Toding, M. (2021). Entrepreneurship Competence Model for Supporting Learners Development at All Educational Levels. *Administrative Sciences*. 12(1), 2-29. <https://doi.org/10.3390/admsci12010002>
59. Venesaar, U., Täks, M., Arro, G., Malleus, E., Loogma, K., Mädamürk, K., Titov, E., & Toding, M. (2018). Ettevõtluspädevuse mudel ettevõtlusõppe arendamise alusena. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 6(2), 118-155. <https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.2.06>
60. Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes* (lk 174, 144). Tartu: Tartu Ülikool.
61. Õunapuu, K., & Ots, A. (2015). Ettevõtlikkuspädevus. E. Kikas, & A. Toomela (toim), *Õpimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine* (lk 225-240). Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus OÜ.

LISA A

Intervjuu küsimused

Eesmärgiks on välja selgitada, millise eesmärgiga toimub ettevõtlusõpe Eesti gümnaasiumites õpilaste mõistes.

Tänase vestluse eesmärgiks on aru saada [kooli ja klassi] õpilaste kogemust.. Vestlus koosneb suuresti 3 osast: esmalt küsin taustaandmeid. Seejärel räägime natuke ettevõtluskompetentside omandamisest. Kolmandaks täpsemalt individuaalsest kogemusest. Eeldan, et meil läheb ajaliselt ligikaudu tund.

Kas teile sobib, kui lindistame vestluse - kasutaksin seda vaid uuringu analüüsiks, s.t kellelegi edasi ei levita?

1. Sissejuhatus

- a. Mitmendas klassis sa käid?
- b. Kuidas toimus ettevõtlusõpe?
- c. Oled sa teinud õpilasfirmat või läbinud ainult majanduskursuse?
- d. Kuidas võtaksid üldiselt kokku õpilasfirma tegemise/majanduskursuse kogemuse? (Küsimus vastavalt sellele, kuidas grupp kokku on pandud)

2. Ettevõtluskompetentsid

- a. Mis tegevusi tegite ja mida sellest õppisid?
- b. Mis oskuseid omandasid õppe käigus? (Selle põhjal jälgida, mis kompetentse nad mainivad ja küsida juurde kui miski jääb mainimata. Oskused - äriideede elluviimine, enesejuhtimine, väärtust loov mõtlemine ja sotsiaalsete olukordade lahendamine)
- c. Milliseid pädevusi tunnend, et omandasid? Milles see väljendub? (Pädevused - ärivõimalused, keskkona mõistmine, finantskirjaoskus, emotsioonidega toimetulek, autonoomne motivatsioon, arenguuskumus, eetilisus, jätkusuutlikkus, probleemilahendusoskus, loovus ja planeerimine, algatamine, suhtlemine ja koostöö)
- d. Kui võtame näiteks probleemide lahendamise, kui lihtsalt jõudsid lahendusteni enne õppe läbimist? Kuidas tunnend ennast nüüd?
- e. Mil määral puutusid kokku äriplaaniga? Kui peaksid täna seda uuesti koostama, kui kindlalt ennast tunneksid?
- f. Tunnend sa, et antud kogemus andis sulle rohkem teadmisi ettevõtte toimimisest ja sellega alustamisest, üldiselt enda elu kujundama või hoopis midagi muud?

3. Õpilase enda kogemus

- a. Mida plaanisid enne ettevõtlusõppe läbimist peale gümnaasiumi teha/mida edasi õppida?
- b. Mida plaanid nüüd peale ettevõtlusõppe läbimist peale gümnaasiumi teha/mida edasi õppida?
- c. Milliseid oskuseid/teadmisi saad edaspidi oma elus kasutada?
- d. Kas oled mõelnud ettevõtjaks hakkamise peale? Miks?
- e. Mida tahaksid, et oleksite veel teinud ettevõtluse tundides?

4. Lõpp

- a. Kas soovid veel midagi jagada antud teemal?

Intervjuu on läbi. Aitäh, et jagasite enda kogemusi ja mõtteid.

LISA B

Kiri koolidele

Tere!

Olen Kerly Piirsalu ning kirjutan Tartu Ülikoolis magistritööd teemal Ettevõtlusõpe gümnaasiumis. Eesmärgiks on välja selgitada, millise eesmärgiga toimub ettevõtlusõpe gümnaasiumites õpilaste mõistes.

Sellega seoses vajaksin hädasti teie abi, et jõuda õigete õpilasteni. Nimelt sooviksin vestelda õpilastega fookusgruppides (4-6 õpilast), kes on läbinud kas ainult majandusõppe või teinud lisaks ka õpilasfirmat.

Vestlus koosneb suuresti 3 osast: esmalt küsin taustaandmeid. Seejärel räägime natuke ettevõtluskompetentside omandamisest. Kolmandaks täpsemalt individuaalsest kogemusest.

Ajaliselt võtab see kuskil 30 minutit - 1 tund.

Oleksin väga tänulik kui saaksin teie abiga õpilased kokku ning kooli ruumides vestluse läbi viia, kas see oleks võimalik?

Heade soovidega
Kerly Piirsalu
56691813

Summary

ENTREPRENEURSHIP LEARNING IN UPPER SECONDARY SCHOOLS FROM THE STUDENT'S PERSPECTIVE

Kerly Piirsalu

In the Master thesis, the author investigated the purpose of entrepreneurship education in Estonian upper secondary schools from the students' point of view. To what extent entrepreneurship education is one of the most topical issues in today's education system and society at large, and how little research has been done on students' views on the current situation. The author wanted to understand how entrepreneurship education today is perceived by students who have recently completed it. In order to achieve this, the author worked through a range of theories on entrepreneurship competences, ways of teaching entrepreneurship and current practices in Estonia and around the world. As a result, an interview was designed and conducted in schools in Tallinn and Harju County.

Entrepreneurship education is based on entrepreneurial competences, which are transferred to students through different teaching methods. In the present work, the author compared the England, America, Denmark, EntreComp and Edu and Tegu entrepreneurship competency models. They showed that entrepreneurship education is approached either through the creation of a business and imagining the life of an entrepreneur, or through being a model citizen and acquiring soft skills.

In the English model, the emphasis is on creating new value for society, not just by setting up one's own business, but by being an entrepreneurial member of society in general. In America, entrepreneurship education focuses on the business plan. That is, the emphasis is on the student being able to create his or her own business from scratch, and the curriculum is divided into five parts, spread over different years of study. The main aim of the Danish model is to teach students soft skills and through this, entrepreneurship is also learned. The most important thing is that the student is able to shape his or her own life and become a valuable member of society.

In the EntreComp and Edu and Tegu entrepreneurship competency models, a number of broad competences are outlined, under which sub-competences are described in more detail. Both emphasize the creation of a business and the acquisition of the other soft skills needed within it.

A closer look at how these competency models are applied reveals that there are different ways of teaching entrepreneurship. For example, there is the possibility of teaching from an entrepreneurial perspective, from a process perspective or from an entrepreneurial

mindset perspective. In the first case, a lot is said to the students about existing entrepreneurs, so that the students can compare themselves with these entrepreneurs and understand whether they too would be suited to be an entrepreneur. The second focuses on the business plan and the different parts of entrepreneurship to help students understand what life is like for an entrepreneur. The third focuses on a broader mindset, analyzing existing businesses and running simulations to create your own business.

Previous studies have shown that the more practical the learning and the more it focuses on soft skills, the more it benefits in the big picture in other areas. In addition, through practical learning, students develop a greater desire to start their own business. In general, if the aim of entrepreneurship education is to make students more entrepreneurial, to start their own business or to contribute back to society as good citizens through other activities, it is important that students experience practical entrepreneurship education and develop these necessary soft skills.

In Estonia, a national curriculum has been developed for teaching business and entrepreneurship education in upper secondary schools. The aim of the curriculum is to develop entrepreneurial competences among other general competences. Pupils must be able to generate and implement ideas, to identify and solve problems, to create plans and goals, and to take responsibility for their actions. In addition, they must be able to work well in teams. In addition to the curriculum, the Edu and Tegu program, the Junior Achievement student company program, the Entrepreneurial School program and the Success program can also be implemented in schools.

In the empirical part, the author explored students' experiences of entrepreneurship education and the student enterprise programme. To this end, she conducted a qualitative study using a semi-structured focus group interview method to explore the experiences and thoughts of students in seven schools. Based on the results, the author found that, overall, today's entrepreneurship education is fit for purpose, but there is room to make it even more practical, which is what matters most to students. The students who had completed the student enterprise programme stood out clearly, as they had acquired the soft skills needed on a day-to-day basis, while those who had completed the entrepreneurship course had acquired only entrepreneurial knowledge. The work showed that students are generally satisfied with the current business education and the student enterprise programme, but would like to see more practical aspects of business education, including real-life examples and activities.

Research shows that the more practical the learning, the more students gain useful knowledge and skills from it. This thesis suggests seven ways to make learning more

practical: talking more about investing, practising budget tracking, presenting the income statement, adding different tasks to the business plan, participating together in a stockbroking game, putting more emphasis on marketing, doing creative exercises. In addition, one possible example of teaching the entrepreneurial process was mentioned in the conclusions.

The work has studied a small number of Estonian upper secondary schools and has given some initial ideas on what could be done better in teaching. In order to understand whether or not, in the big picture, the approach to teaching entrepreneurship competences as it is done today is a good way forward, a study with a larger sample should be carried out. In drawing conclusions, the author had the idea that a comparison could be made between Denmark and Estonia, as the aims of entrepreneurship education are different but certain activities overlap. This could give a good insight into whether the aim of entrepreneurship education should also be changed in Estonia, or whether it is sufficient to make it more practical, as described in this work.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kerly Piirsalu (*autori nimi*) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Ettevõtlusõpe gümnaasiumis õpilaste vaates (*lõputöö pealkiri*), mille juhendaja on Mervi Raudsaar (*juhendaja nimi*), reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kerly Piirsalu
21.05.2024